

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ,
ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН**

Освітньо-професійна програма Економіка підприємства
Спеціальність 051 Економіка
Ступінь вищої освіти Магістр

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

Петро МАКАРЕНКО

«05» грудня 2022 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Напрями підвищення прибутковості діяльності підприємства»

виконав здобувач вищої освіти заочної форми навчання

Харченко Олександр Олександрович

Керівник кваліфікаційної роботи,
д.е.н., доцент

Інна МИКОЛЕНКО

Полтава – 2022 року

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	10
1.1. Поняття прибутку та прибутковості діяльності підприємства....	10
1.2. Методичні підходи до визначення рівня прибутковості підприємства	19
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2 ДОСЯГНУТИЙ РІВЕНЬ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	33
2.1. Оцінка досягнутого рівня прибутковості підприємства	33
2.2. Факторний аналіз прибутковості підприємства	45
Висновки до розділу 2.....	55
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗБІЛЬШЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	56
3.1. Організаційно-економічні напрями підвищення прибутковості діяльності підприємства.....	56
3.2. Резерви зниження собівартості виробництва продукції.....	68
Висновки до розділу 3.....	79
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ.....	91

ВСТУП

Актуальність теми. Сільське господарство належить до провідних галузей агропромислового комплексу, ефективність його функціонування визначає національну економічну та продовольчу безпеку країни. Від розвитку галузі значною мірою залежить відновлення та зростання матеріально-ресурсного потенціалу, підвищення рівня виробництва та конкурентоспроможності української продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, вирішення широкого спектра соціально-економічних проблем країни. Стрімке зниження прибутковості сільськогосподарських підприємств обумовлено значною кількістю зовнішніх та внутрішніх причин. Серед зовнішніх причин центральними є: несприятливий підприємницький клімат, інфляція, зростання цін та матеріально-технічні ресурси, недостатнє фінансове забезпечення, а також коливання погодно-кліматичних умов. Тому однією з найважливіших проблем розвитку аграрного сектору є забезпечення його прибутковості на основі отримання позитивного фінансового результату та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу.

Теоретико-методичні аспекти формування прибутковості підприємств досліджували вітчизняні науковці, серед яких: Р. Р. Антонюк, М. Д. Білик, Н. І. Верхоглядова, М. Я. Коробов, Л. Ю. Кучер, С. В. Мочерний, М. Ф. Огійчук, Т. В. Осипова, О. В. Хмелевський та інші.

Незважаючи на всю важливість здійснених досліджень, окремі аспекти оцінки прибутковості у сільськогосподарських підприємствах потребують подальшого розгляду.

Зв'язок роботи з науковими темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних тем кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Полтавського державного аграрного університету: «Розробити теоретико-методологічні, науково-методичні і практичні засади розвитку виробничо-господарської, фінансово-економічної і соціальної діяльності та процесів ресурсо-енергозбереження і управління

(менеджменту) підприємств з виробництва і переробки аграрної продукції в умовах ринку» (номер державної реєстрації 0117U003097).

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування практичних рекомендацій підвищення прибутковості діяльності підприємства. Для її досягнення в роботі були визначені та реалізовані такі наукові завдання:

- визначити сутність «прибутку» та «прибутковості» діяльності підприємства;
- обґрунтувати методичні підходи щодо визначення рівня прибутковості сільськогосподарського підприємства;
- провести оцінку рівня прибутковості підприємства;
- здійснити факторний аналіз прибутковості підприємства;
- обґрунтувати інноваційні напрями підвищення прибутковості діяльності підприємства.

Об'єктом дослідження є процес зростання прибутковості сільськогосподарського підприємства.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні положення і закономірності зростання прибутковості кооперативу Полтавського району.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження були діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних процесів. У процесі дослідження використані такі методи та прийоми: абстрактно-логічний (теоретичне узагальнення сутності категорії «прибуток», «прибутковість», формулювання висновків), монографічний (поглиблене дослідження рівня прибутковості діяльності та чинників, що впливають на неї), економіко-математичного моделювання (оптимізація структури посівних площ сільськогосподарських культур, кореляційно-регресійний аналіз прибутковості підприємства), статистичних групувань (для дослідження структури витрат галузей сільського господарства); вирівнювання динамічних рядів (дослідження тенденцій зміни економічних показників); порівняння та відносних величин (порівняння показників по

Україні та досліджуваних підприємствах, визначення резервів підвищення прибутковості).

Інформаційна база. Джерелами інформації виступали: законодавчі та інструктивні матеріали з питань розвитку агропромислового виробництва, інформаційно-аналітичні збірники Держкомстату України, бухгалтерська документація кооперативу Полтавського району, дані первинного обліку, власні спостереження, а також довідково-інформаційні та спеціальні літературні джерела з досліджуваної проблеми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних і прикладних засад підвищення прибутковості діяльності сільськогосподарських підприємств. Наукову новизну складають наступні положення:

набули подальшого розвитку:

- систематизація підходів до визначення понять «прибуток», «прибутковість», «рентабельність»;
- обґрунтовані часткові та комплексні показники оцінки прибутковості (дохідності) сільськогосподарського виробництва;
- алгоритм проведення оцінки прибутковості підприємства;
- практичні напрями підвищення прибутковості підприємства.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовані у кваліфікаційній роботі пропозиції щодо впровадження інноваційних технологій у виробництво продукції, проведення оптимізації структури виробничих витрат, а також заходи щодо удосконалення маркетингової діяльності сприяють підвищенню прибутковості діяльності сільськогосподарського підприємства.

Апробація результатів досліджень. Основні результати досліджень та їх практичне застосування обговорювалися на VII Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки» (м. Полтава, ПДАУ, 27 жовтня 2022 р.), студентській

науковій конференції (м. Полтава, ПДАУ, 10 листопада 2022 р.), III Міжнародна науково-практична конференція «Наукове забезпечення міжнародних економічних відносин та соціально-економічного розвитку в аграрній і суміжних сферах в умовах глобалізації та військового стану в Україні» (м. Полтава, 30 листопада 2022 р.).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 3 наукові тези: «Динаміка прибутковості сільськогосподарських підприємств України», «Фактори формування прибутковості діяльності сільськогосподарського підприємства», «Теоретичні підходи до визначення прибутковості діяльності підприємства».

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст викладено на 71 сторінці друкованого тексту. Робота містить 36 таблиць, 15 рисунків, 5 додатків. Список використаних джерел налічує 67 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Поняття прибутку та прибутковості діяльності підприємства

В умовах ринкової економіки отримання прибутку та його максимізація – головна мета господарської й інших видів підприємницької діяльності, основний її мотив. А максимізація прибутку можлива на засадах високої продуктивності й ефективності виробництва. Стосовно максимізації прибутку, то це є не тільки суб'єктивним стимулом для підприємця, а й об'єктивно зумовленим процесом, адже для виявлення ініціативи, творчості і новаторства в господарській діяльності, організації виробництва нових товарів необхідно впроваджувати у виробництво новітні досягнення в техніці, технологіях, менеджменті. А це потребує чималих коштів, джерелом яких є частка прибутку, отриманого від підприємницької діяльності. І навіть якщо одержання прибутку є не єдиною метою підприємства, саме цей фактор переважно визначає поведінку виробника на ринку агропромислової продукції. Стабільне зростання прибутку є показником вірно вибраної стратегії входження на ринок, і навпаки, нестабільне одержання прибутку свідчить про наявність прорахунків із боку менеджерів стосовно вибраного механізму організації, маркетингових ходів або про недостатньо високу якість продукції [34, с. 104-108].

Прибуток у кінцевому підсумку – це позитивний результат господарської діяльності за певний проміжок часу (декада, місяць, квартал, рік тощо) або щодо реалізації окремого виробу чи їхньої сукупності. Тобто йдеться про величину, масу, обсяг, суму, яка вимірюється як різниця між реалізованою продукцією і повними витратами на її виробництво і продаж. Інакше кажучи, прибуток – це його вимір у статиці на певну дату і період часу. Якщо ж прибуток розглядати в динаміці, як процес, здатність суб'єкта

господарювання до стабільного одержання прибутку впродовж певного часу, то, на нашу думку, доцільно використовувати поняття «прибутковість».

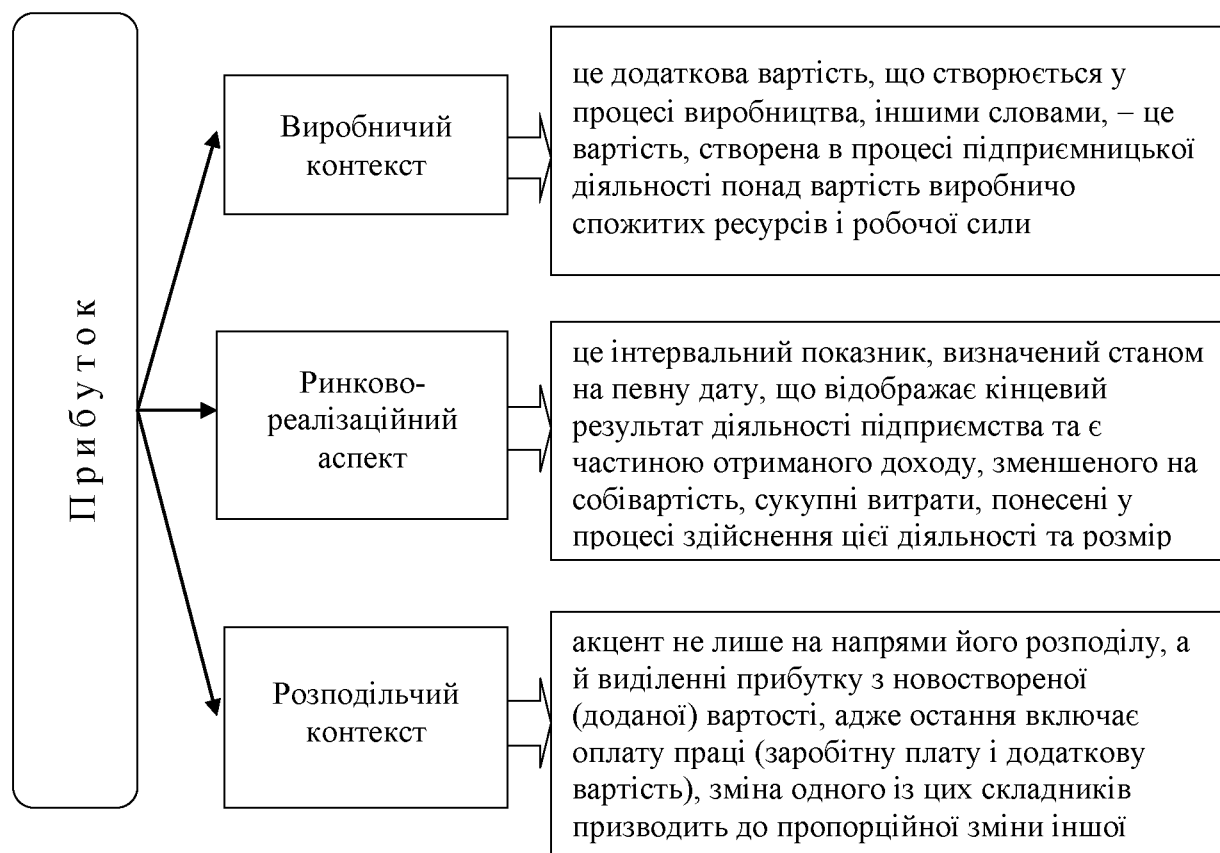

Рис. 1.1. Системний підхід науковців до визначення змісту «прибуток»

Джерело: побудовано автором на основі [50, с. 5-10]

Отже, прибутку притаманний як статичний, так і динамічний аспекти. У першому випадку прибуток представляється як кінцевий результат виробничо-комерційного циклу. У другому – як процес постійного одержання прибутку. У його основі об'єктивна цільова функція товаровиробника – постійне прагнення до одержання і максимізації прибутку [35, с. 32-37].

Можна виділити такі особливості формування прибутку сільськогосподарських підприємств [20]:

- 1) вища ймовірність неотримання прибутку в результаті обставин, що не залежать від підприємства (епідемія, навала сарани, посуха, ураган);
- 2) частину прибутку спрямовують на придбання та утримання дорогих

основних засобів;

3) формування прибутку відбувається залежно від періоду закінчення виробничого процесу, оскільки він не збігається з календарним роком;

4) за частиною продукції не формуються фінансові результати, бо вона надходить до внутрішнього обороту, тобто спрямовується на внутрішньогосподарське споживання;

5) застосовується різний порядок формування і розподілу прибутку, оскільки передбачено особливі організаційно-правові форми аграрних підприємств;

6) значний вплив на процес формування прибутку мають природно-кліматичні фактори (сезонність виробництва).

З огляду на викладене, можна зробити висновок, згідно з яким прибутковість – це невід’ємний атрибут ринкової системи господарювання, необхідна і достатня умова її виникнення та розвитку.

Задовільний рівень ефективності потребує, з одного боку, перевищення кінцевих результатів над витратами на їх досягнення, а з іншого – зіставлення одержаних при цьому результатів з результатами аналогічних об’єктів. При цьому абсолютна сума прибутку, отримана підприємством, і є дуже важливим показником діяльності, однак не може характеризувати рівень ефективності господарювання. Це пов’язано з тим, що абсолютний розмір прибутку характеризує лише одноразовий економічний ефект, тоді як міру цієї ефективності характеризує показник прибутковості [1].

Досліджуючи сутність прибутковості, можна відмітити різноманітність поглядів щодо тлумачення поняття «прибутковість», що узагальнене в табл. 1. З цієї таблиці видно, що на сьогодні немає єдиного визначення категорії прибутковість.

Отже, прибутковість – це показник, який характеризує рівень ефективності діяльності підприємства з точки зору спроможності приносити прибуток та забезпечувати розширене відтворення виробництва.

**Систематизація підходів до визначення сутності поняття
«прибутковість»**

Автор	Тлумачення
Р. Р. Антонюк [2]	стійке економічне явище, що проявляється як підтверджена здатність підприємства генерувати позитивний фінансовий результат від здійснення як основної, так і всієї господарської діяльності, що полягає в перевищенні доходу над здійсненими витратами в розмірі достатньому для ефективного подальшого функціонування
М. Ф. Огійчук [39]	вид ефективності, що характеризує результативність діяльності економічних систем (підприємств, територій, національної економіки). Основною особливістю таких систем є вартісний характер засобів (видатків, витрат) досягнення цілей (результатів), а в деяких випадках і самих цілей (зокрема, одержання прибутку)
Т. В. Осипова [42]	основою прибутковості є сам прибуток, який у цілому й визначає результат фінансово-господарської діяльності підприємств як суб'єктів господарювання. Тому прибуток зображає її результати
Л. Ю. Кучер [30]	між прибутком і прибутковістю є тісний діалектичний взаємозв'язок: прибуток – це показник для зображення економічного ефекту в абсолютних показниках, а прибутковість – показник для зображення економічної ефективності діяльності суб'єкта господарювання
С. В. Мочерний [37]	прибутковість суб'єкта треба розглядати з двох аспектів: по-перше, як прибутковість усього підприємства щодо всього авансованого капіталу, яка визначається нормою прибутку: відношенням річного прибутку до авансованого капіталу; по-друге, як прибутковість виготовлення окремої партії товарів, яка вимірюється відношенням прибутку до собівартості товарів
О. В. Хмелевський [66]	стан підприємства, що вказує на його здатність здійснювати рентабельну діяльність, забезпечувати платоспроможність, генерувати прибуток, на основі чого забезпечувати стабільність зростання та майбутній інноваційно-інвестиційний розвиток

Джерело: узагальнено автором

Прибутковість підприємства характеризують два показники: прибуток та рентабельність. Прибуток виражає абсолютний ефект без урахування використаних ресурсів, а рентабельність є одним із головних вартісних показників ефективності виробництва, який характеризує рівень віддачі активів і рівень використання капіталу в процесі виробництва. Вона безпосередньо пов'язана з отриманням прибутку та показує ефективність діяльності підприємств різних форм власності та характеризує інтенсивність їх роботи.

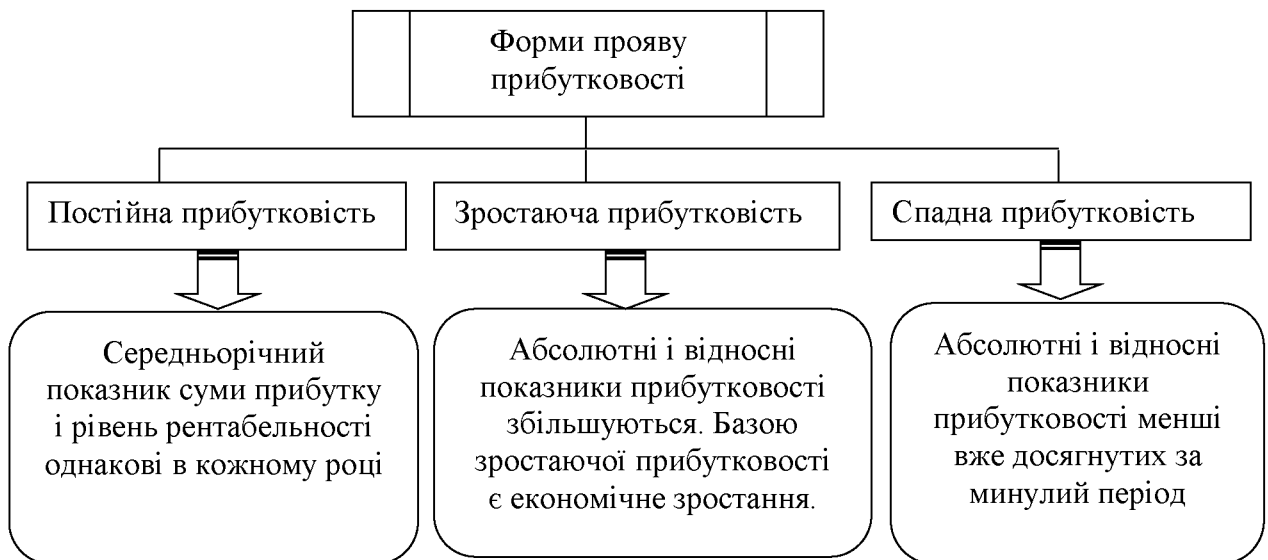

Рис. 1.2. Форми прояву прибутковості

Джерело: побудовано автором

У дослідженні прибутковість розглядається як економічна категорія, що характеризує ступінь кінцевої економічної ефективності використання ресурсів та успішності менеджменту, за якої підприємство за рахунок виручки від реалізації продукції повністю відшкодовує витрати на її виробництво та реалізацію й одержує прибуток як основне джерело відтворення й матеріального стимулювання персоналу. Таке визначення дало змогу розмежувати поняття прибутковості, яке за змістом є ширшим, ніж термін «рентабельність», оскільки остання є лише одним із показників прибутковості. Між ними існує такий же зв'язок, як між частковим і загальним: часткове – це рентабельність, загальне – прибутковість [11].

Якщо сума прибутку показує абсолютний ефект від діяльності, то рентабельність характеризує міру цієї ефективності, тобто відносний рівень прибутковості підприємства або продукції, що виробляється. Рентабельність як показник дає уявлення про достатність прибутку порівняно з іншими окремими величинами, що впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства. Під час визначення показника рентабельності прибуток співвідноситься з витратами (ресурсами), що мають найзначніший вплив на його отримання: доходами, витратами, ресурсами, капіталом.

Рентабельність безпосередньо пов'язана з отриманням прибутку. Однак її не можна ототожнювати з абсолютною сумою отриманого прибутку. Рентабельність – це відносний показник, тобто рівень прибутковості, що вимірюється у відсотках. Різні варіанти рішень, що приймаються при визначенні прибутку, поточних витрат, авансованої вартості, для розрахунку рентабельності, зумовлюють наявність значної кількості показників рентабельності [27, с. 320].

Найбільш поширені визначення поняття рентабельності наведені автором у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Визначення сутності поняття «рентабельності»

Автор	Визначення
Агапова М. В. [1, с. 158]	відносний показник ефективності роботи підприємства. У загальній формі він обчислюється як відношення прибутку до витрат
Білик М. Д. [6, с. 23]	рентабельність характеризує кінцеві результати господарської діяльності підприємства, оскільки її величина відображає співвідношення отриманого результату з наявними чи використаними ресурсами. Це відносний показник, тобто рівень прибутковості, що вимірюється у відсотках
Коробов М. Я. [26, с. 12]	рентабельність як прибутковість або дохідність виробництва і реалізації всієї продукції (виконаних робіт, наданих послуг) або окремих її видів
Цал-Цалко Ю. С. [67, с. 32]	рентабельність – це якісна вартісна оцінка рівня віддачі витрат або міри використання наявних у підприємства виробничих ресурсів (капіталу, праці тощо) у процесі виробництва основної продукції (товарів, виконання робіт, надання послуг) та її реалізації
Н. І. Верхоглядова [7, с. 316]	розглядає рентабельність як співвідношення прибутку та понесених витрат (один із основних показників ефективності діяльності суб'єктів господарювання різних форм властивостей, який характеризує інтенсивність їхньої роботи)
П.Я. Попович [46, с. 114].	рентабельність – це показник, який дає уявлення про достатність (недостатність) прибутку порівняно з іншими окремими величинами, що впливають на виробництво, реалізацію і взагалі на фінансово-господарську діяльність підприємства
М.М. Туріянська [62, с. 28].	поняття, що характеризує економічну ефективність виробництва, за якої підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції повністю відшкодовує витрати на її виробництво й одержує прибуток для розширеного відтворення

Джерело: узагальнено автором

Показники рентабельності характеризують ефективність роботи підприємства в цілому, доходність різних напрямків діяльності, окупність витрат тощо. Вони більш повно, ніж прибуток, характеризують кінцеві результати господарювання, адже їх величина показує співвідношення ефекту з наявними або використаними ресурсами.

При розрахунку рентабельності можуть бути використані різні показники прибутку. Це дозволяє виявити не лише загальну економічну ефективність роботи підприємств, галузі, але й оцінити інші аспекти господарської діяльності підприємства.

Завданнями аналізу рентабельності підприємства є:

- 1) оцінка виконання визначених параметрів (плану, прогнозу тощо);
- 2) вивчення динаміки показників;
- 3) визначення факторів зміни їх рівня;
- 4) пошук резервів зростання рентабельності;
- 5) розробка заходів для використання виявлених резервів.

Різноманітність варіантів рішень, що приймаються при визначенні прибутку, поточних витрат, авансованій вартості для розрахунку рентабельності обумовлюють наявність значної кількості її показників.

Роль і значення показника рентабельності полягатимуть у наступному:

- цей показник є одним з основних критеріїв оцінки ефективності роботи підприємства;
- підвищення рентабельності характеризує мету підприємства будь-якої галузі у ринковій економіці;
- рентабельність – результативний, якісний показник діяльності підприємства;
- зростання рентабельності сприяє підвищенню фінансової стійкості підприємства;
- збільшення рентабельності забезпечує перемогу підприємства у конкурентній боротьбі і сприяє виживанню підприємства в ринковій економіці;

– рентабельність має важливе значення для власників (акціонерів і засновників), оскільки при її збільшенні зростає інтерес до даного підприємства, росте ціна акцій;

– кредиторів і позичальників грошових коштів рівень рентабельності цікавить з погляду реальності отримання відсотків за зобов'язаннями, зниження ризику неповернення позикових засобів, платоспроможності підприємства;

– динаміка рентабельності підприємства вивчається податковими службами, фондовими біржами, міністерствами;

– для підприємців показник рентабельності характеризує привабливість бізнесу в даній сфері.

Вітчизняні вчені економісти-аграрники відзначали проблемність визначення показника рівня рентабельності. Зокрема, суперечність між рентабельністю сільського господарства та відсутністю у ньому навіть простого відтворення можна частково пояснити спотворенням реального стану агроекономіки з причини неврахування спожитих природних ресурсів, зокрема зниження родючості землі, яку можна оцінити в грошах і включити в собівартість продукції. Специфіка сільськогосподарського виробництва прямо пов'язана із землею, яка виконує виробничу функцію, тому земля як головний засіб виробництва в агробізнесі повинна підлягати амортизації як ресурсу, спрямованого на відтворення її економічної родючості.

Інша причина – необґрунтовано низька заробітна плата сільськогосподарських працівників, здебільшого на рівні виживання. Якщо заробітна плата стане адекватною витраченій праці, рентабельність за теперішніх цін на сільськогосподарську продукцію зникне. Крім того, занижена амортизація основних засобів здебільшого не забезпечує придбання нової техніки для села [58, с. 288].

Сільське, лісове та рибне господарство забезпечує 12,4 % валової доданої вартості національної економіки, в галузі працює 17,3 % зайнятого населення. Відповідно це свідчить про значний потенціал розвитку галузі та

необхідність дослідження досягнутого рівня прибутковості і пошуку резервів його підвищення.

У 2020 р. порівняно з 2016 р. фінансовий результат до оподаткування у сільськогосподарських підприємствах України зменшився на 9,5 % і становить 81596,7 млн. грн. При цьому частка підприємств, які одержали прибуток до оподаткування зменшилася на 5,2 в.п. до 83,2 %.

У зв'язку зі зменшенням фінансового результату до оподаткування, чистий прибуток підприємств зменшився на 9,8 % і дорівнює 81032,6 млн. грн. У той же час частка підприємств, які одержали чистий прибуток залишилася практично незмінною – 83,1 %, а їх фінансовий результат збільшився за 2016 – 2020 рр. на 4,9 % (рис.1.3).

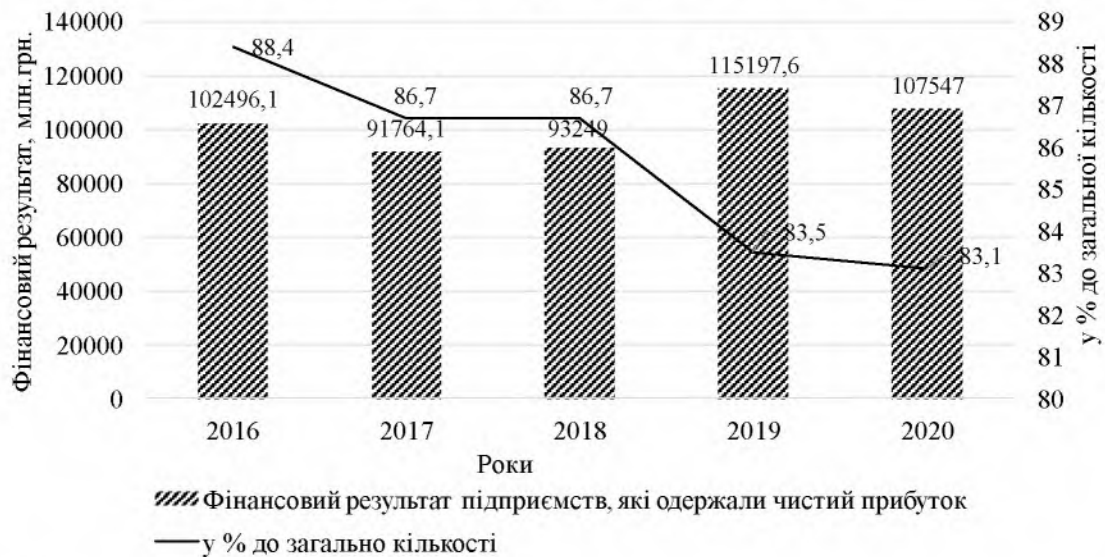

Рис. 1.3. Динаміка фінансового результату сільськогосподарських підприємств, які одержали чистий прибуток, 2016 – 2020 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [54, с. 174; 56, с. 161]

Таким чином, зменшення загального результату чистого прибутку зумовлене суттєвим збільшенням рівня збитковості підприємств, які одержали чистий збиток, а також збільшенням їх частки на 5,3 в.п. до 16,9 %. Збитковість підприємств обумовлена збільшенням рівня збитковості виробництва продукції тваринництва та зниженням рівня рентабельності виробництва продукції рослинництва.

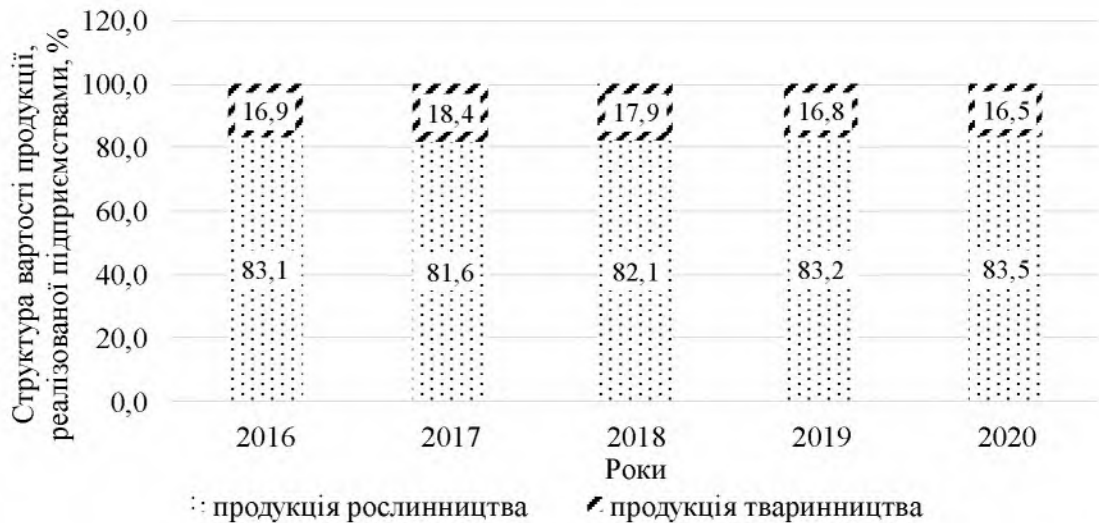

Рис. 1.4. Структура вартості продукції, що реалізована сільськогосподарськими підприємствами, %

Джерело: побудовано автором за даними [49]

Основним джерелом формування фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств лишається операційна діяльність, що поєднує в собі виробництво продукції рослинництва і тваринництва (рис. 1.4). Розгляд структури вартості продукції, що реалізована сільськогосподарськими підприємствами свідчить про однозначне домінування галузі рослинництва у процесі формування доходів підприємств – 83,5 %, тоді як на часту продукції тваринництва припадає лише 16,5 % і демонструє чітку тенденцію до зниження.

1.2. Методичні підходи до визначення рівня прибутковості підприємства

Оцінка ефективності ґрунтується на певних критеріях і показниках. Критерії ефективності характеризують якісні сторони процесу, його сутність, це ознака, на основі якої проводиться її оцінка. Критерій ефективності повинен відповідати таким вимогам: повною мірою відображати результати

господарської діяльності, фіксувати та вимірювати рівень досягнення поставленої мети. В якості критеріїв зазвичай виділяють прибутковість, якість, економічність положення на ринку, інноваційність, якість трудового життя. Показники виражають кількісну характеристику явища та дають змогу визначити його стан та динаміку. В економічній літературі виділяють абсолютні та відносні показники, які характеризують економічні процеси та явища. Так, абсолютні показники характеризують кількісну величину явища (прибуток, власний капітал, тощо), а відносні показники дають змогу порівнювати абсолютні, їх отримують, коли одну величину поділяють на іншу. Відносні показники існують у формі коефіцієнтів або процентів (рентабельність, доходність активів тощо). Існують також середні величини, які характеризують узагальнену кількісну сукупність (середньорічна заробітна плата, середньосписковий склад робітників тощо).

Для оцінки діяльності підприємства використовують усі показники в комплексі, і при одному критерії можливо застосовувати декілька показників. Критерії і показники тісно пов'язані між собою, так, обґрунтований вибір критерію буде визначати сукупність застосованих показників. Необхідно формувати відповідну систему критеріїв та показників для оцінки ефективності діяльності підприємства та визначення шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства. Сутність проблеми полягає в тому, щоб досягти найкращого співвідношення між величиною ефекту і витратами, тобто на кожну одиницю витрат досягти максимального результату або мінімуму витрат на одиницю результату. Оцінка ефективності проводиться на підприємствах різних форм власності й організаційно-правових форм із метою оцінки бізнесу, оцінювання доцільності інвестування капіталу.

Особливого значення набуває необхідність розглядати ефективність діяльності підприємств залежно від цілей зацікавлених сторін, тобто фізичних та юридичних осіб, які зацікавлені в діяльності підприємства або впливають на неї, та їх очікувань. Відповідно до стандарту якості, зацікавленими сторонами є: споживачі, власники, акціонери, персонал

підприємства, постачальники, партнери, суспільство та ін. Кожна сторона має різні потреби, інтереси та очікування. Так, власники підприємства зацікавлені в отриманні прибутку та в стабільному функціонуванні підприємства, інвестори потребують низького рівня ризиків, працівники бажають високого рівня заробітної плати та впевненості в майбутньому. Виходячи з цього, для кожної групи використовують різні показники оцінки ефективності.

Кожне підприємство виходячи з цілей діяльності та інтересів формує систему показників для оцінки рівня ефективності. Але на сьогодні не існує єдиного підходу до оцінки ефективності діяльності підприємств, що пов'язано з необхідністю забезпечення відповідності критеріїв ефективності та системи показників відповідно до форм власності, сфери діяльності, розміру та цілей підприємств, для яких проводиться оцінка ефективності.

Сукупність вимірників ефективності варто об'єднати у дві групи: перша – цілеоцінні показники; друга – показники використання ресурсів (рис. 1.5).

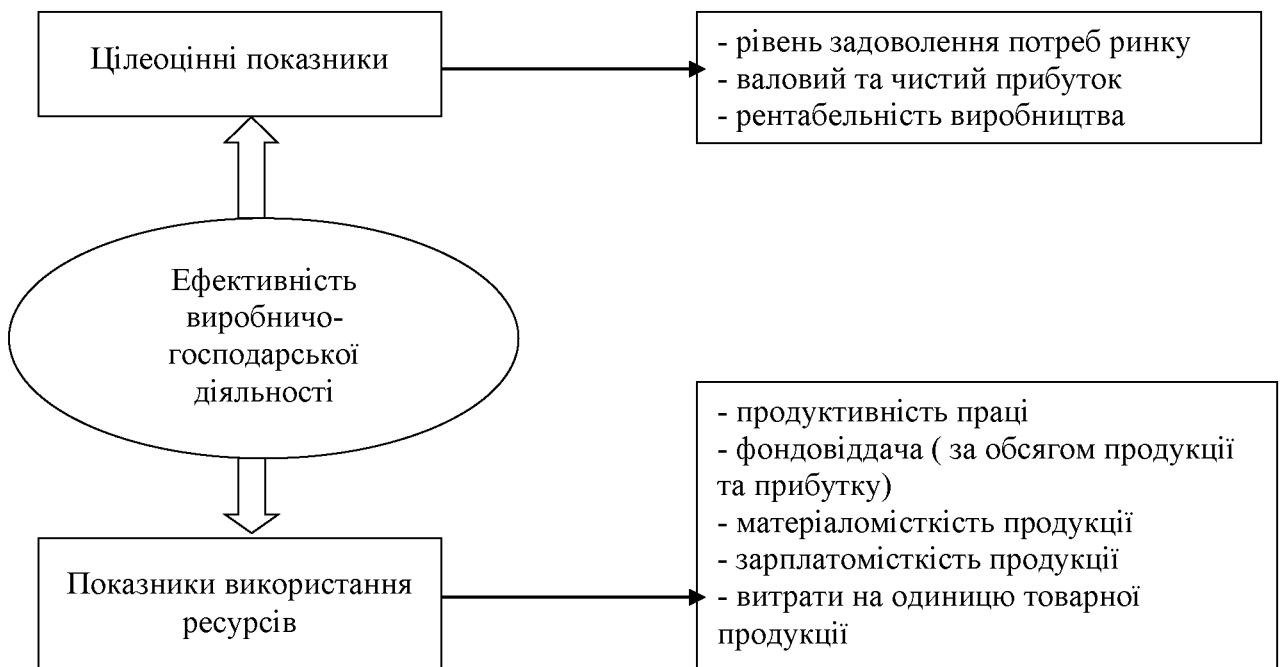

Рис. 1.5. Показники ефективності виробничо-господарської діяльності

Джерело: побудовано автором за [45; 21; 17; 18]

Економічні показники діляться на кількісні і якісні. Кількісні показники у свою чергу поділяються ще на дві групи: ті що виражають обсяг виробництва продукції, капітальних робіт, товарообороту, обсяги виконання різних робіт, і ті, що характеризують обсяги виробництва різних видів промислової і сільськогосподарської продукції. Якісні показники дають якісну оцінку продукції (вміст клейковини в зерні, цукру в цукрових буряках, вміст перетравного протеїну, кількості жиру в молоці тощо).

Формування прибутковості сільськогосподарського виробництва характеризується відповідними галузевими особливостями, оскільки сільське господарство виробляє різні види продукції, що визначено відмінним щодо інших галузей виробничим і робочим періодами, сезонністю виробництва, природно-кліматичними умовами, впливом біологічних факторів. Тому прибутковість сільськогосподарського виробництва залежить не лише від суб'єктивних внутрішніх чинників, але й від природних. Таким чином, економічні показники оцінки прибутковості сільськогосподарського виробництва відображають більшою мірою дію природних сил і меншою – суб'єктивно-внутрішніх.

Нами запропоновано виділяти часткові показники оцінки прибутковості (дохідності) галузі рослинництва та тваринництва, а також комплексні показники прибутковості (дохідності) сільськогосподарського виробництва вцілому (рис. 1.6).

До часткових показників оцінки прибутковості галузі рослинництва належать:

- дохід на 1 га посівної площі;
- прибуток на 1 га посівної площі;
- прибуток на 1 ц і-го виду продукції рослинництва;
- окупність виробничих витрат валовою продукцією в поточних цінах;
- коефіцієнт окупності повних витрат доходом від реалізації продукції;
- цінова конкурентоспроможність продукції;
- рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва.

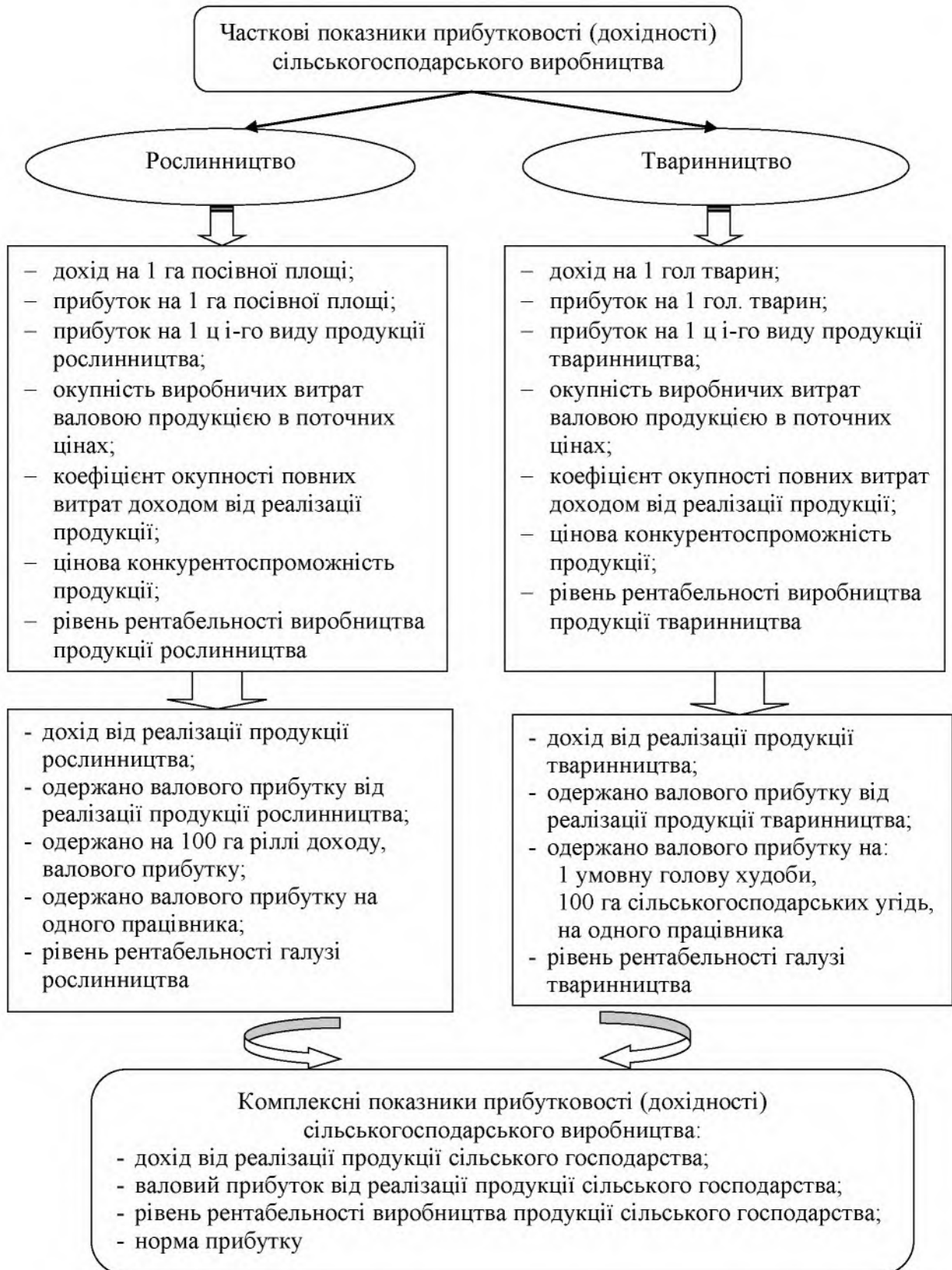

Рис. 1.6. Часткові та комплексні показники оцінки прибутковості (дохідності) сільськогосподарського виробництва

Джерело: розробка автора

Часткові показники визначення рівня прибутковості галузі тваринництва:

- дохід на 1 голову тварин;
- прибуток на 1 голову тварин;
- прибуток на 1 ц і-го виду продукції тваринництва;
- окупність виробничих витрат валовою продукцією в поточних цінах;
- коефіцієнт окупності повних витрат доходом від реалізації продукції;
- цінова конкурентоспроможність продукції;
- рівень рентабельності виробництва продукції тваринництва

Одного показника для характеристики прибутковості діяльності сільськогосподарського підприємства недостатньо. Тому доцільно розробити систему показників, які оцінюватимуть ефективність сільськогосподарського виробництва, а саме – у контексті управління витратами, доходами та прибутком сільськогосподарських підприємств.

Комплексні показники прибутковості враховують результати діяльності галузей рослинництва і тваринництва. Одним з недоліків абсолютних показників є неможливість визначити внесок окремих галузей у формування кінцевого результату (доходу, прибутку). Тому поряд з цими показниками необхідно розраховувати структуру абсолютних показників.

Дохід від реалізації продукції сільського господарства розраховується як сума чистого доходу від реалізації продукції рослинництва та тваринництва.

Валовий прибуток від реалізації продукції сільського господарства визначається як різниця доходу від реалізації продукції сільського господарства та повної собівартості реалізованої продукції:

$$\text{Пр}_{\text{сг}} = \text{Д}_{\text{сг}} - \text{ПС}_{\text{сг}},$$

де $\text{Пр}_{\text{сг}}$ – валовий прибуток від реалізації продукції сільського господарства, грн.;

$\text{Д}_{\text{сг}}$ – дохід від реалізації продукції сільського господарства, грн.;

$\text{ПС}_{\text{сг}}$ – повна собівартість реалізованої продукції сільського господарства, грн.

Показники рентабельності повніше, ніж прибуток, характеризують результати господарювання, оскільки відображають співвідношення між ефектом і вкладеним капіталом або спожитими ресурсами. Їх використовують для оцінки діяльності підприємства і як інструмент у інвестиційній політиці та ціноутворенні.

Рентабельність підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому на неї впливають усі ці види діяльності підприємства. Передусім, на рентабельності підприємства позитивно позначаються безперебійний випуск і реалізація високоякісної продукції.

Для розрахунку рівня рентабельності підприємств використовують: загальний прибуток; прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг), тобто від основної діяльності. Він співставляється з авансованою вартістю у формі загального обсягу капіталу підприємства, а також власного, позикового, основного, оборотного.

Для розрахунку рентабельності галузей економіки приймається загальна сума прибутку усіма господарюючими суб'єктами, що відносяться до відповідної галузі економіки. На рівень рентабельності галузі впливає наявність низькорентабельних і збиткових підприємств.

Рентабельність – поняття, що характеризує економічну ефективність виробництва, за якої підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) повністю відшкодовує витрати на її виробництво й одержує прибуток як головне джерело розширеного відтворення [3].

Для здійснення простого відтворення виробничого потенціалу необхідною умовою є досягнення беззбитковості. Якщо при цьому виробництво рентабельне, тобто ціна продукції перевищує її собівартість, то в цьому випадку при реінвестуванні частини прибутку буде відбуватися розширене відтворення виробничого потенціалу, тому що виручені засоби будуть направлятися на: підвищення оплати праці працівникам, оплату

навчання й підвищення кваліфікації персоналу, тобто на розширене відтворення трудових ресурсів; розширену заміну зношених основних засобів, тобто на розширене відтворення виробничих фондів; розширене проведення агротехнічних заходів, внесення добрив і навіть на придбання нових земель, тобто на розширене відтворення земельних ресурсів; проведення інноваційної діяльності в сфері виробництва, менеджменту й маркетингу, тобто на розширене відтворення підприємницьких здібностей.

Отже, рентабельність, при виконанні умов простого відтворення й реінвестування частини прибутку, означає можливість розширеного відтворення всіх ресурсів, а також пошуку науково обгрунтованого їх співвідношення, що є необхідною мовою розширеного відтворення виробничого потенціалу аграрного підприємства.

І навпаки, збитковість означає, що виручених від реалізації засобів не вистачає на покриття всіх витрат, навіть на просте відтворення усіх ресурсів. У цьому випадку підприємство змушено перейти в режим виживання: скорочуючи оплату праці, зменшуючи кількість використання добрив та інших матеріальних засобів, не замінюючи зношені засоби виробництва, накопичуючи борги тощо.

Рентабельність – не просто статистичний, розрахунковий параметр, а складний комплексний соціально-економічний критерій. На відміну від прибутку, він характеризує ефективність фінансової діяльності будь-якого конкретного економічного суб'єкта, щодо всіх інших (індивідуальних підприємців, організацій, регіонів, окремих країн і миру в цілому), незалежно від розмірів і характеру економічної діяльності. Дана якість додає рентабельності, з одного боку, форми економічної категорії, що виражає економічні відносини між економічними суб'єктами з приводу результативності використання чинників капіталу, а з іншого – характер об'єкту й інструменту фінансового менеджменту.

Основні показники рентабельності можна об'єднати в такі групи [5]:

- показники рентабельності капіталу (активів);

- показники рентабельності продукції;
- показники, розраховані на основі потоків наявних грошових коштів.

Лахтіонова Л. А. показники рентабельності поділяє на чотири основні групи [31]:

- показники рентабельності щодо реалізації;
- показники рентабельності щодо активів;
- показники рентабельності щодо власного капіталу та зобов'язань;
- показники рентабельності витрат і продукції [12].

Базілінська О. Я. показники рентабельності поділяє на [4]:

- витратні – рентабельність продукції, рентабельність інвестиційних проектів, рентабельність окремих видів діяльності тощо;
- ресурсні – рентабельність активів (сукупного капіталу) підприємства, рентабельність чистих активів, рентабельність оборотних активів, рентабельність необоротних активів, рентабельність власного капіталу тощо;
- доходні – валова рентабельність реалізації, чиста рентабельність реалізації, операційна рентабельність реалізації.

На нашу думку всі показники рентабельності можна згрупувати за етапами проведення оцінки прибутковості підприємства (рис. 1.7):

1) 1 етап оцінка прибутковості продукції за показниками рентабельності виробництва продукції, цінової конкурентоспроможності та рентабельності продажу за показниками валового прибутку, операційного прибутку та чистого прибутку вцілому по підприємству;

2) 2 етап – оцінка прибутковості господарської діяльності, що передбачає розрахунок показників ефективності операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства;

3) 3 етап – оцінка прибутковості капіталу підприємства передбачає розрахунок рівня рентабельності сукупного та власного капіталу;

4) 4 етап – оцінка прибутковості активів підприємства включає розрахунок рентабельності активів, необоротних активів, основних засобів, оборотних активів, норму прибутку.

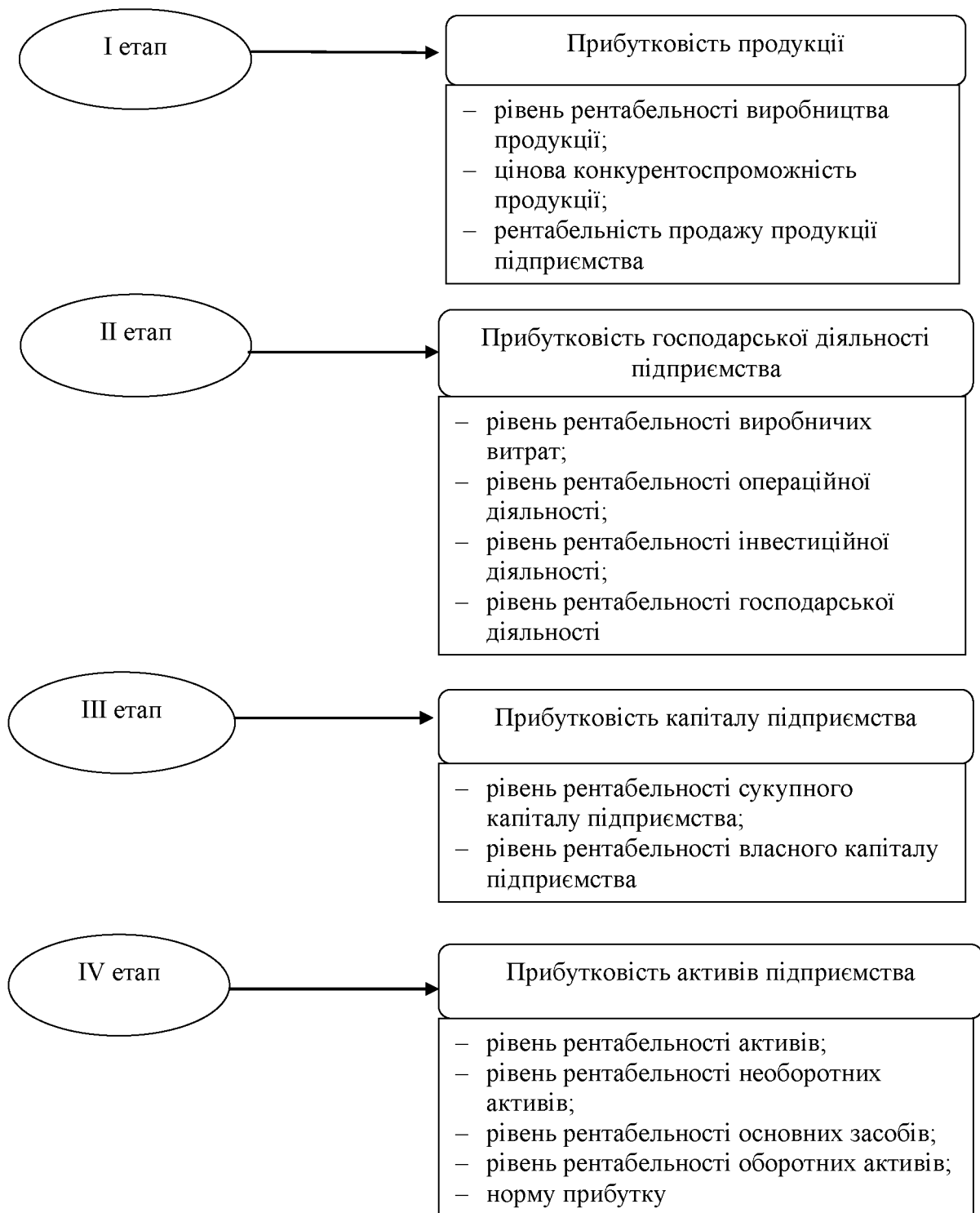

Рис. 1.7. Етапи проведення оцінки прибутковості підприємства

Джерело: розробка автора

У даний час в Україні в умовах кризи спостерігається тенденція до значного зниження рівня рентабельності виробництва, що означає збитковість багатьох господарств. Тому, коли підприємство досягає точки

беззбитковості, йому слід переглянути свою стратегію в напрямку появи можливості отримання прибутку і досягнення рентабельності підприємства.

Важливим фактором, який має вплив на рентабельність діяльності сільськогосподарських підприємств, є рівень реалізаційних цін. Недосконале ціноутворення перешкоджає утворенню прибутку та зростанню рентабельності. Як свідчать дані рис. 1.8 динаміка індексів цін реалізації сільськогосподарської продукції є нижчою від індексів витрат на виробництво, що негативно впливає на рівень прибутковості виробництва.

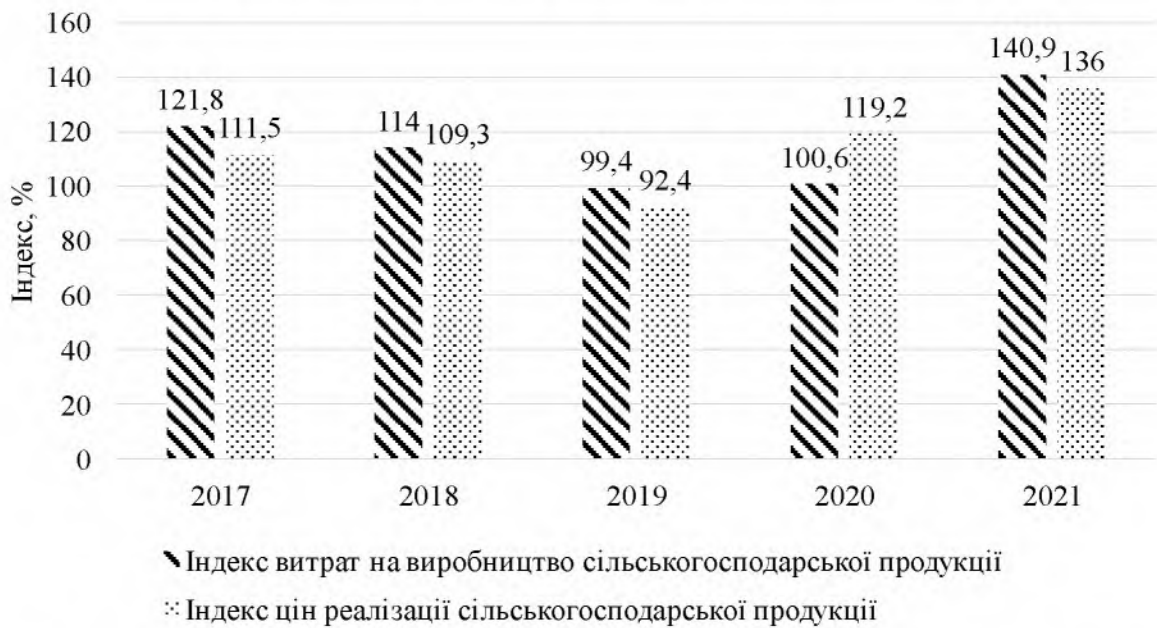

Рис. 1.8. Динаміка індексів витрат на виробництво та цін реалізації сільськогосподарської продукції в Україні, 2017 – 2021 рр., %

Джерело: побудовано автором за [19; 59]

В Україні ціноутворення слабо узгоджується з динамікою виробництва і реалізації продукції, попиту та пропозиції, тому порівнюючи показники рентабельності різних видів продукції не можна говорити, що одна із них є ефективнішою, ніж інша. Отже, потрібно, щоб ціни на продукцію підприємства максимально відображали суспільно необхідний рівень витрат.

Проведене дослідження динаміки рівня рентабельності про її в цілому негативну динаміку, окрім картоплі, молока, свиней на м'ясо (табл. 1.3).

Динаміка рівня рентабельності виробництва продукції сільського господарства в підприємствах України, 2016 – 2020 рр., %

Продукція	Роки					Абсолютне відхилення 2020 р. від 2016 р., (+, -)
	2016	2017	2018	2019	2020	
Культури зернові та зернобобові	37,8	25,0	24,7	11,8	20,0	-17,8
Соняшник	61,9	41,3	32,5	23,5	39,4	-22,5
Буряк цукровий фабричний	24,6	12,4	-11,4	-15,4	-13,5	-38,1
Культури овочеві	15,3	9,9	13,3	2,8	8,0	-7,3
Картопля	0,6	10,0	6,8	15,4	11,0	10,4
Культури плодові та ягідні	25,0	35,4	6,4	6,2	19,0	-6,0
Виноград	71,4	51,6	22,6	-7,2	-16,2	-87,6
Молоко	18,6	26,9	16,1	20,6	20,4	1,8
Велика рогата худоба на м'ясо	-23,2	3,4	-17,7	-27,1	-24,2	-1,0
Свині на м'ясо	-4,1	3,5	6,9	4,7	2,6	6,7
Вівці та кози на м'ясо	-31,5	-39,6	-16,6	-39,7	-39,4	-7,9
Птиця на м'ясо	3,4	7,0	5,7	-3,7	-0,2	-3,6
Яйця птиці свійської	0,5	-9,0	5,4	-23,5	-19,2	-19,7

Джерело: розраховано автором за даними [55; 56]

Це обумовлено тим, що ціни реалізації зростають нижчими темпами порівняно з повною собівартістю реалізації продукції. Зокрема, рівень рентабельності виробництва зернових та зернобобових зменшився на 17,8 в.п., соняшнику – на 22,5 в.п., буряку цукрового – на 38,1 в.п., культури плодові та ягідні – на 6,0 в.п., винограду – на 87,6 в.п. Протягом 2018 – 2020 рр. виробництво цукрового буряку є збитковим, виробництво винограду збиткове у 2019, 2020 рр.

Серед продукції тваринництва у 2020 р. прибутковим є лише виробництво молока та свиней на м'ясо – 20,4 % та 2,6 % відповідно. При цьому виробництво великої рогатої худоби, овець та кіз на м'ясо характеризується постійним рівнем збитковості, який за досліджуваний період збільшився на 1,0 в.п. для великої рогатої худоби та 7,9 в.п. по вівцях та козах на м'ясо.

Виробництво яєць птиці є збитковим у 2017, 2019 – 2020 рр., а рівень збитковості виробництва м'яса птиці у 2020 р. знаходився на рівні 0,2 %.

Враховуючи наведені дані можна відмітити вищий рівень рентабельності виробництва продукції галузі рослинництва, порівняно з галуззю тваринництва.

Одним з основних показників, що характеризує рівень прибутковості підприємств є рівень рентабельності господарської діяльності і окремих його видів зокрема. У 2021 р. порівняно з 2016 р. рівень рентабельності господарської діяльності сільськогосподарських підприємств зменшився на 11,7 в.п. і знаходиться на рівні 13,9 %. При цьому прибутковість операційної діяльності перевищує загальний рівень, однак за аналізований період зменшилася на 14,6 в.п. до 19,0 %.

Використовуючи метод екстраполяції (знаходження майбутніх значень на основі досягнутого рівня показника), виконаємо прогноз рівня прибутковості операційної діяльності сільськогосподарських підприємств України (рис. 1.9).

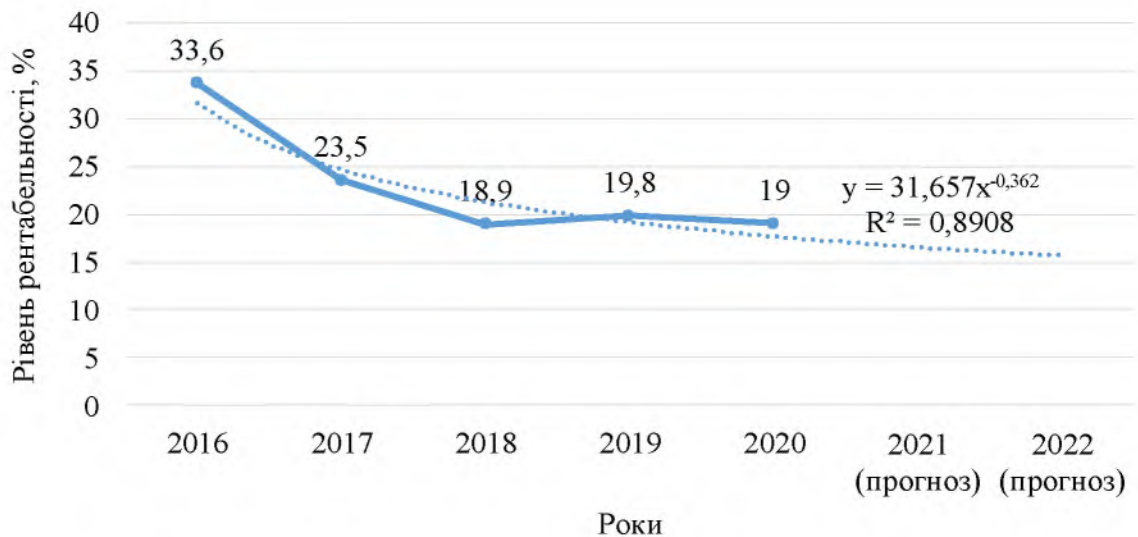

Рис. 1.9. Прогноз рівня рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств, %

Джерело: побудовано автором за даними [55; 56]

Отримане рівняння лінії тренду дозволяє зробити висновок, що щорічний темп зменшення рівня операційної діяльності становить 3,62 %. Це

обумовлено стрімким зростанням виробничих витрат, порушенням логістичних ланцюгів постачань і збуту продукції. Коефіцієнт апроксимації має досить високе значення і свідчить про надійність моделі. Прогнозне значення рівня прибутковості операційної діяльності у 2021 р. становить 16,5 %, у 2022 р. – 15,7 %. Враховуючи військові дії, вилучення частини земель з обороту та фізичне знищення матеріально-технічної бази, фактичні значення рівня ефективності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств України у 2022 році можуть бути нижчими за прогноз.

Висновки до розділу 1.

На основі проведених досліджень, визначено, що прибуток у кінцевому підсумку – це позитивний результат господарської діяльності за певний проміжок часу або щодо реалізації окремого виробу чи їхньої сукупності. Прибутку притаманний як статичний, так і динамічний аспекти.

Прибутковість – це показник, який характеризує рівень ефективності діяльності підприємства з точки зору спроможності приносити прибуток та забезпечувати розширене відтворення виробництва. Прибутковість підприємства характеризують два показники: прибуток та рентабельність. Між ними існує такий же зв'язок, як між частковим і загальним: часткове – це рентабельність, загальне – прибутковість.

Під час визначення показника рентабельності прибуток співвідноситься з витратами (ресурсами), що мають найзначніший вплив на його отримання: доходами, витратами, ресурсами, капіталом.

Нами запропоновано виділяти часткові показники оцінки прибутковості (дохідності) галузі рослинництва та тваринництва, а також комплексні показники прибутковості (дохідності) сільськогосподарського виробництва в цілому.

На нашу думку всі показники рентабельності можна згрупувати за етапами проведення оцінки прибутковості підприємства.

РОЗДІЛ 2

ДОСЯГНУТИЙ РІВЕНЬ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Оцінка рівня прибутковості підприємства

Кооператив розташований у Полтавському районі Полтавської області. Площа сільськогосподарських угідь підприємства становить 4108 га, у тому числі рілля – 3974 га. Чисельність працівників кооперативу у 2021 р. дорівнює 154 осіб, у тому числі чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві – 138 осіб. Капітал підприємства за досліджуваній період збільшився на 29,8 % і становить 82337 тис. грн.

Доходи підприємства формуються як від галузі рослинництва, так і тваринництва (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка доходу від реалізації продукції сільського господарства у кооперативі Полтавського району, 2017 – 2021 рр.

Показники	Роки					2021 р. у % до 2017 р.
	2017	2018	2019	2020	2021	
Продукція рослинництва – всього	42399,5	69767,9	59715,5	81501,9	95529,8	225,3
Пшениця	1602,5	5176,6	7330,7	8305,3	12808,7	799,3
Ячмінь	4229,8	2275,9	2141,4	2680,2	5775,1	136,5
Кукурудза на зерно	8923,3	30860	28914,3	38006,7	30178,1	338,2
Горox	4246,1	3876,7	-	1179,9	6104,5	143,8
Боби сої	-	5861,3	3369,7	2350,2	3277,7	x
Насіння соняшнику	23397,9	21717,4	17959,4	28979,5	37385,8	159,8
Продукція тваринництва – всього	31508,5	30687,6	26734,1	18587,1	18298,1	58,1
М'ясо великої рогатої худоби	2750,5	4607	6346,6	2184,5	2079	75,6
М'ясо свиней	1749,2	1500,2	863,9	2554,1	3622,7	207,1
М'ясо птиці свійської	355,4	293	-	-	-	x
Молоко	25761,8	23713,8	19523,6	13848,5	12596,4	48,9
Яйця, тис. шт.	891,6	573,6	-	-	-	x
Продукція сільського господарства	73908	100455,5	86449,6	100089	113827,9	154,0

Джерело: розрахунки автора

Аналіз даних табл. 2.1 показує, що дохід від реалізації продукції сільського господарства у кооперативі за 2017 – 2021 рр. збільшився на 54,0 % і становить 113827,9 тис. грн. При цьому слід відмітити, що таке зростання доходу стало можливим лише за рахунок зростання доходу по галузі рослинництва у 2,3 рази, тоді як дохід від реалізації продукції тваринництва зменшився на 41,9 %. У галузі тваринництва припинено виробництво продукції птахівництва – м'ясо птиці та яйця з 2019 року.

Досить високі темпи зростання доходу спостерігаються по наступних видах продукції: пшениця – у 8 разів, кукурудза на зерно – у 3,4 рази, насіння соняшнику – на 59,8 %, горох – на 43,8 %, м'яса свиней – у 2,1 рази.

У той же час спостерігається зменшення доходу від реалізації молока вдвічі та м'яса великої рогатої худоби – на 24,4 %.

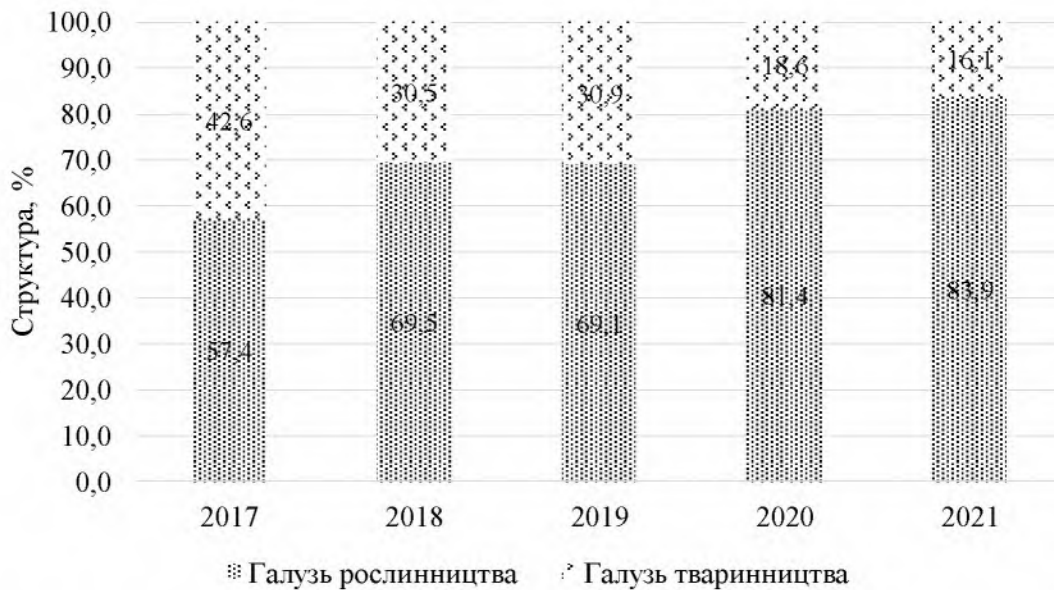

Рис. 2.1. Структура формування доходу від реалізації продукції сільського господарства у кооперативі, 2017 – 2021 рр., %

Джерело: побудовано автором

Поряд зі зменшенням суми доходу від реалізації продукції тваринництва, частка галузі тваринництва у структурі доходу від реалізації продукції сільського господарства у досліджуваному підприємстві зменшилася на 26,5 в.п. і становить 16,1 %, відповідно частка галузі рослинництва збільшилася до 83,9 % у 2021 р.

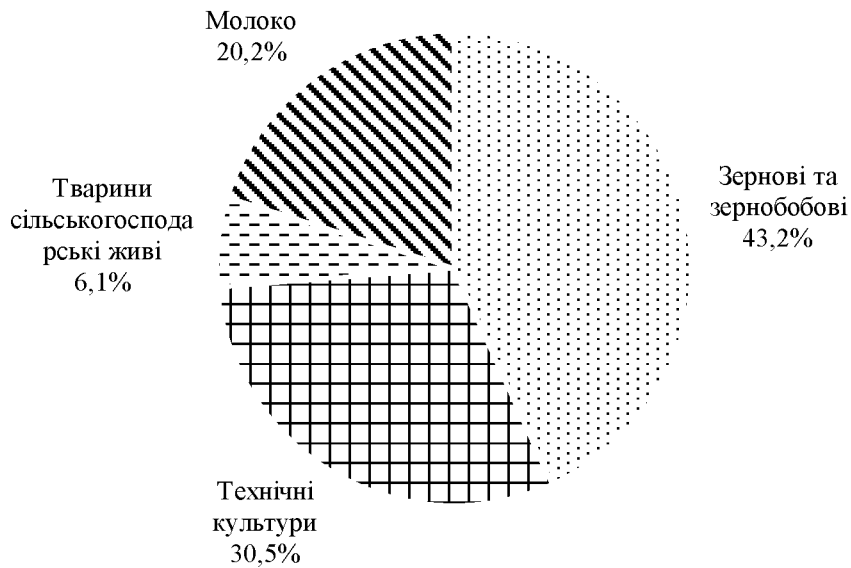

Рис. 2.2. Структура доходу від реалізації продукції сільського господарства у кооперативі, у середньому за 2017 – 2021 рр.

Джерело: побудовано автором

У середньому за досліджуваний період у кооперативі у структурі доходу 43,2 % припадає на зернові та зернобобові культури, 30,5 % на технічні культури, 20,2 % на молоко, 6,1 % на дохід від тварин сільськогосподарських живих (рис. 2.2).

Таблиця 2.2

Структура доходу від реалізації продукції сільського господарства у кооперативі Полтавського району, 2017 – 2021 рр.

Показники	Роки					Абсолютне відхилення, (+, -)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Зернові та зернобобові – всього	25,7	42,0	44,4	50,1	48,2	22,5
у т. ч. пшениця	2,2	5,2	8,5	8,3	11,3	9,1
ячмінь	5,7	2,3	2,5	2,7	5,1	-0,6
кукурудза на зерно	12,1	30,7	33,4	38,0	26,5	14,4
горох	5,7	3,9	0,0	1,2	5,4	-0,4
Технічні культури – всього	31,7	27,5	24,7	31,3	35,7	4,1
у т. ч. боби сої	-	5,8	3,9	2,3	2,9	2,9
насіння соняшнику	31,7	21,6	20,8	29,0	32,8	1,2
М'ясо великої рогатої худоби	3,7	4,6	7,3	2,2	1,8	-1,9
М'ясо свиней	2,4	1,5	1,0	2,6	3,2	0,8
М'ясо птиці свійської	0,5	0,3	-	-	-	-0,5
Молоко	34,9	23,6	22,6	13,8	11,1	-23,8
Яйця	1,2	0,6	-	-	-	-1,2

Джерело: розрахунки автора

У структурі доходу від реалізації продукції сільського господарства у кооперативі за аналізований період відбулися суттєві зміни на користь збільшення питомої ваги зернових та зернобобових на 22,5 в.п. і становить 48,2 %, у тому числі пшениці – на 9,1 в.п. до 11,3 %, кукурудзи на зерно – на 14,4 в.п. до 26,5 %, тоді як питома вага ячменю зменшилася на 0,6 в.п. і дорівнює 5,1 %, гороху – на 0,4 в.п. до 5,4 %.

У той же час питома вага технічних культур у доході підприємства за 2017 – 2021 рр. збільшилася на 4,1 % і знаходиться на рівні 35,7 %, у тому числі насіння соняшнику – 32,8 % та боби сої – 2,9 %.

Галузь тваринництва займає не надто велику вагу у структурі доходів підприємства, окрім реалізації молока, частка якого у доході зменшилася на 23,8 в.п. і становить 11,1 %. Питома вага доходу від м'ясного скотарства зменшилася на 1,9 в.п. і дорівнює 1,8 %, а частка доходу від м'ясного свинарства збільшилася на 0,8 в.п. до 3,2 %.

Таким чином, кооператив має зерново-технічний виробничий напрям з розвинутим молочним скотарством. Коефіцієнт спеціалізації становить 0,212, що свідчить про низький рівень спеціалізації.

Одним з абсолютних показників прибутковості підприємства окрім доходу є прибуток і його види: прибуток від реалізації продукції, валовий прибуток по галузі, валовий прибуток підприємства, прибуток від операційної діяльності, прибуток від звичайної діяльності та чистий прибуток.

Розглянемо динаміку та формування прибутку за галузями сільського господарства у досліджуваному підприємстві (табл. 2.3).

Вцілому прибуток від реалізації продукції рослинництва у кооперативі за 2017 – 2021 рр. зріс значно вищими темпами порівняно з доходом від реалізації у 3,7 рази і становить 39180,5 тис. грн. Цьому сприяло збільшення прибутку від реалізації кукурудзи на зерно – на 10030,5 тис. грн., насіння соняшнику – на 15593,5 тис. грн. та зерна пшениці – на 3159,8 тис. грн. При цьому слід відмітити, що реалізація кукурудзи на зерно у 2017 р. була збитковою, а сума збитку склала 939,1 тис. грн.

**Динаміка прибутку (збитку) від реалізації продукції галузі
рослинництва у кооперативі, 2017 – 2021 рр., тис. грн.**

Показники	Роки					2021 р. до 2017 р.	
	2017	2018	2019	2020	2021	абсолютне відхилення, (+, -)	відносне відхилення, %
Зернові та зернобобові	1700,2	12856,6	1119,3	14588,4	13777,8	12077,6	710,4
у т. ч. пшениця	560,1	1488,5	458,9	1537,5	3719,9	3159,8	564,1
ячмінь	999	356,5	-65	-424,3	1234,4	235,4	23,6
кукурудза на зерно	-939,1	10757,6	725,4	13635,2	9091,4	10030,5	х
горох	1080,3	254	-	-160,1	-267,8	-1348,1	х
Технічні культури	8923,4	7445,5	-957,9	8797,8	25446,6	16523,2	185,2
у т. ч. боби сої	-	1163,7	-517,4	247,5	929,7	х	х
насіння соняшнику	8923,4	6281,8	-440,5	8550,3	24516,9	15593,5	174,7
Рослинництво – всього	10572,2	20044,9	-93,9	23319,1	39180,5	28608,3	270,6

Джерело: розрахунки автора

У звітному році збитковим є виробництво і реалізація гороху – 267,8 тис. грн. Найнижчі результати галузі рослинництва спостерігалися у 2019 р., сума збитку становила 93,9 тис. грн., що обумовлено збитковістю виробництва таких видів продукції як ячмінь, соя, соняшник.

У структурі валового прибутку галузі рослинництва відсутня чітка тенденція. Так, у 2017 р. 16,1 % прибутку отримано від реалізації зернових культур, а 83,9 % – технічних, а у 2019 р. прибуток галузі рослинництва повністю сформований за рахунок зернових культур, однак знаходиться на найнижчому рівні за досліджуваний період. У 2021 р. спостерігається наступне співвідношення: 35,2 % прибутку припадає на зернові культури, а 64,8 % – на технічні.

Таким чином, основними у формуванні прибутку галузі рослинництва у 2018 – 2020 рр. виступали зернові культури (більше 60 %), тоді як у 2017, 2021 рр. основну частину прибутку забезпечила реалізація технічних культур, особливо насіння соняшнику.

Проаналізувавши ступінь впливу зміни прибутку від реалізації окремих видів продукції можна зробити наступні висновки (рис. 2.3).

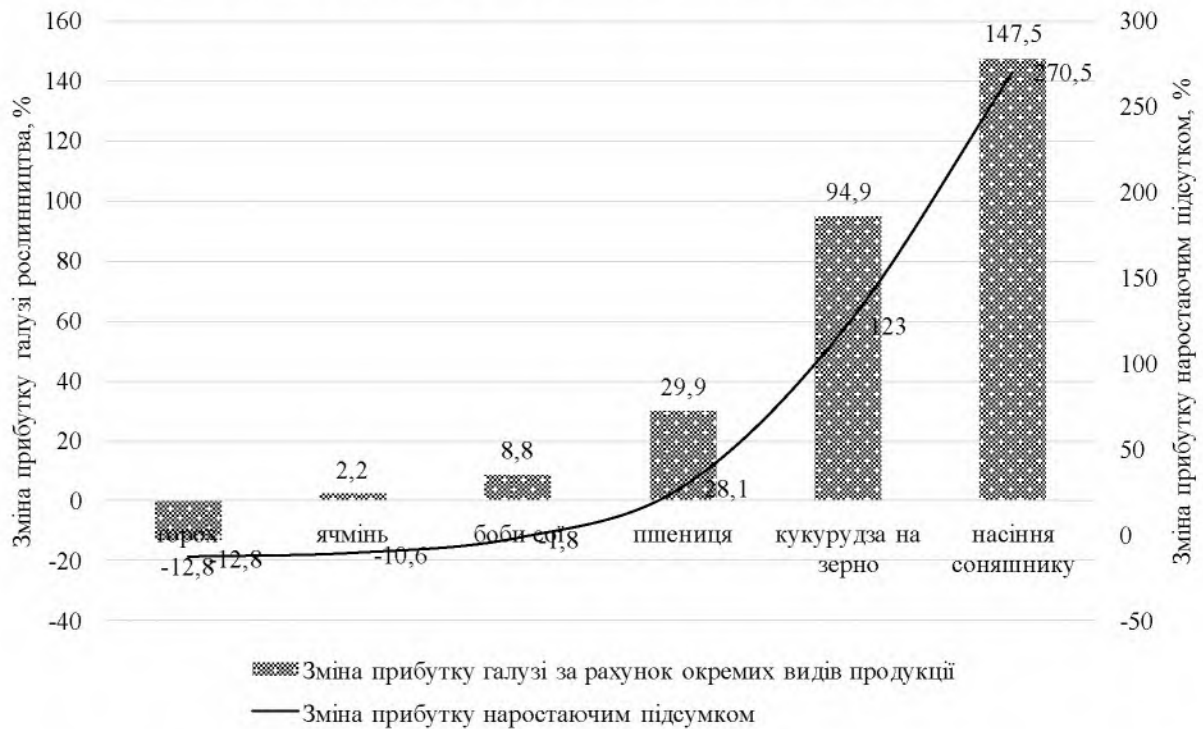

Рис. 2.3. Вплив прибутку від реалізації окремих видів продукції рослинництва на валовий прибуток галузі у кооперативі, 2021 р. до 2017 р.

Джерело: побудовано автором

Найбільший вплив на збільшення прибутку галузі рослинництва у кооперативі у 2021 р. порівняно з 2017 р. на 147,5 % (у 2,5 рази) справило збільшення прибутку від реалізації насіння соняшнику, на 94,9 % збільшення прибутку обумовлено реалізацією кукурудзи, на 29,9 % прибутком від реалізації пшениці, тоді як вплив реалізації сої та ячменю був несуттєвим – 8,8 % та 2,2 % відповідно, а зниження прибутку від реалізації гороху зумовило зменшення загального прибутку галузі на 12,8 %.

За 2017 – 2021 рр. галузь тваринництва є постійно збитковою у кооперативі, однак рівень збитковості зменшився на 45,7 %, а сума збитку становить 1868,8 тис. грн. Вирощування м'яса великої рогатої худоби було беззбитковим у 2017 р., а виробництво і реалізація молока прибуткове лише у 2017 – 2018 рр. У структурі збитку на вирощування великої рогатої худоби припадає 49,3 %, вирощування м'яса свиней – 28,3 % та молоко – 22,4 %.

З 2019 р. припинено вирощування м'яса птиці та виробництво яєць, у зв'язку з високим падежем птиці.

Таблиця 2.4

Динаміка прибутку (збитку) від реалізації продукції галузі тваринництва у кооперативі, 2017 – 2021 рр., тис. грн.

Показники	Роки					2021 р. до 2017 р.	
	2017	2018	2019	2020	2021	абсолютне відхилення, (+, -)	відносне відхилення, %
Тварини сільськогосподарські живі:							
велика рогата худоба	6,9	-1899,2	-4226,8	-3027,4	-921,3	-928,2	x
свині	-1869,4	-2193,8	-3155,4	-2169,9	-529,8	1339,6	-71,7
птиця свійська	-813,1	-571,5	-	-	-	x	x
Молоко	892,2	2107,8	-4204,2	750,9	-417,7	-1309,9	x
Яйця	-1199,4	-27,0	-	-	-	x	x
Тваринництво – всього	-3442,5	-4520,6	-11608,3	-4448,4	-1868,8	1573,7	-45,7

Джерело: розрахунки автора

Частковими показниками оцінки прибутковості галузі рослинництва є сума прибутку на 1 га посівної площі (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка прибутку (збитку) від реалізації продукції рослинництва на 1 га посівної площі у кооперативі, 2017 – 2021 рр., грн./га

Показники	Роки					2021 р. до 2017 р.	
	2017	2018	2019	2020	2021	абсолютне відхилення, (+, -)	відносне відхилення, %
Зернові та зернобобові	951,43	6098,96	495,27	6861,90	6096,37	5144,94	540,8
у т. ч. пшениця	2267,61	2792,68	1013,02	3447,31	6337,14	4069,53	179,5
ячмінь	1665,00	713,00	-175,20	-1438,31	6110,89	4445,89	267,0
кукурудза на зерно	-1444,77	15368,00	523,38	10685,89	7995,95	9440,72	-653,4
горох	4155,00	725,71	-	-1650,52	-801,80	-4956,80	-119,3
Боби сої	-	4391,32	-2587,0	986,06	2408,55	2408,55	x
Насіння соняшнику	11168,21	8974,00	-601,78	8742,64	24083,40	12915,19	115,6
Валовий прибуток на 1 га посівної площі	2769,04	5311,31	-25,66	6423,99	9859,21	7090,17	256,1

Джерело: розрахунки автора

Як свідчать дані табл. 2.5, валовий прибуток від реалізації продукції рослинництва на 1 га посівної площі у кооперативі за 2017 – 2021 рр. зріс у 2,6 рази і становить 9859,21 грн. Найвищий рівень прибутковості серед продукції рослинництва мають насіння соняшнику – 24083,4 грн./га, кукурудза на зерно – 7995,95 грн./га, середній рівень прибутковості характерний для пшениці (6337,14 грн./га) та ячменю (6110,89 грн./га).

Частковими показниками оцінки прибутковості галузі тваринництва є сума прибутку на 1 гол тварин (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка прибутку (збитку) від реалізації продукції тваринництва на 1 гол. тварин у кооперативі, 2017 – 2021 рр., грн./гол.

Показники	Роки					Абсолютне відхилення 2021 р. від 2017 р., (+, -)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Тварини сільськогосподарські живі:						
велика рогата худоба	7,52	-3415,83	-10087,83	-11296,27	-3838,75	-3846,27
свині	-4830,49	-5773,16	-8964,20	-3696,59	-690,74	4139,75
птиця свійська	-148,59	-483,09	-	-	-	x
Молоко	1689,77	3992,05	-10977,02	2967,98	-1612,74	-3302,51
Яйця	-234,76	-13,73	-	-	-	x
Валовий збиток на 1 умов. гол. тварин	-225,57	-411,30	-1496,49	-713,35	-278,71	-53,14

Джерело: розрахунки автора

Виходячи з даних, наведених у табл. 2.6, валовий збиток на 1 умов. гол. тварин у кооперативі за досліджуваний період збільшився на 53,14 грн. (23,6 %) і становить 278,71 грн./умов.гол. При цьому сума збитку на 1 гол. великої рогатої худоби збільшилася на 3846,27 грн. і дорівнює 3838,75 грн./гол., на 1 гол корови – на 3302,51 грн. до 1612,74 грн./гол. У той же час збитковість м'ясного свинарства зменшилася на 85,7 % і знаходиться на рівні 690,74 грн./гол.

Операційна діяльність створює передумови формування чистого доходу підприємства. Важливо визначити динаміку та структуру доходів досліджуваного підприємства (табл. 2.7).

**Склад та динаміка доходів кооперативу
Полтавського району, 2017 – 2021 рр.**

Показники	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %
Чистий дохід від операційної діяльності (реалізації продукції, товарів, робіт, послуг)	76537	99,2	105472	99,2	90536	95,4	102029	99,0	123461	99,0
Дохід від іншої операційної діяльності	619	0,8	880	0,8	1007	1,1	1049	1,0	1290	1,0
Дохід від фінансової діяльності	0	0,0	0	0,0	3388	3,6	0	0,0	0	0,0
Дохід від інвестиційної діяльності	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Усього доходів	77156	100	106352	100	94931	100	103078	100	124751	100

Джерело: розрахунки автора

Аналіз даних табл. 2.7 показує, що сукупні доходи кооперативу формуються лише за рахунок чистого доходу від операційної діяльності (реалізації продукції, товарів, робіт, послуг) – 99,0 %, тоді як на доходи від іншої операційної діяльності припадає лише 1,0 %. При цьому у підприємстві відсутні доходи від фінансової та інвестиційної діяльності, що негативно впливає на формування сукупного доходу.

Для визначення фінансового результату, необхідно порівняти доходи звітного періоду і витрати, понесені для одержання цих доходів (табл. 2.8).

Виходячи з даних, наведених у табл. 2.8 можна зазначити, що у 2021 р. порівняно з 2017 р. у кооперативі Полтавського району чистий дохід від реалізації продукції збільшився на 46924 тис. грн. або 61,3% і становив 123461 тис. грн.

**Формування фінансових результатів діяльності у
кооперативі Полтавського району, 2017 – 2021 рр., тис. грн.**

Показники	Роки					2021 р. у % до 2017 р.
	2017	2018	2019	2020	2021	
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	76537	105472	90536	102029	123461	46924
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	69302	87428	101322	84581	79151	9849
Валовий прибуток (збиток)	7235	18044	-10786	17448	44310	37075
У % до чистого доходу від реалізації продукції	9,5	17,1	х	17,1	35,9	26,4
Інші операційні доходи	619	880	1007	1049	1290	671
Адміністративні витрати	7020	6954	7103	7085	11482	4462
Інші операційні витрати	1740	1901	2303	1835	5014	3274
Фінансовий результат від операційної діяльності	-906	10069	-19185	9577	29104	30010
Інші фінансові доходи	0	0	3388	0	0	0,0
Фінансові витрати	2575	3919	4350	6542	4524	1949
Інші витрати	15	0	150	295	563	548
Фінансовий результат від звичайної діяльності	-3496	6150	-20297	2740	24017	27513
Чистий фінансовий результат	-3496	6150	-20297	2740	23303	26799
У % до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	х	5,8	х	2,7	18,9	х
У % до валового прибутку	х	34,1	188,2	15,7	52,6	х

Джерело: розрахунки автора

Операційні витрати за досліджуваний період збільшилися на 22,5 % і дорівнюють 95647 тис. грн. У структурі операційних витрат найбільшу питому вагу займають собівартість реалізованої продукції – 82,8 % що на 6,0 в.п. менше порівняно з 2017 р. При цьому частка адміністративних витрат збільшилася на 3,0 в.п. до 12,0 %, а частка інших операційних витрат збільшилася аналогічно на 3,0 в.п. і знаходиться на рівні 5,2 %, тоді як витрати на збут відсутні у досліджуваному підприємстві.

Валовий прибуток підприємства за 2017 – 2021 рр. зріс у 6,1 рази і становить 44310 тис. грн. або 35,9 % чистого доходу від реалізації продукції.

У зв'язку з випереджаючим зростанням рівня доходів порівняно з операційними витратами у 2021 р. кооператив отримав прибуток від операційної діяльності в розмірі 29104 тис. грн., тоді як у 2017 р. підприємство отримало збиток від операційної діяльності у розмірі 906 тис. грн. У той же час фінансові витрати у 2017 р. сприяли збільшенню збитку від звичайної діяльності і, відповідно, чистому збитку до 3496 тис. грн. У звітному році збільшення фінансових витрат на 75,7 % та інших витрат на 548 тис. грн. зумовили зменшення прибутку від звичайної діяльності до 24017 тис. грн.

Чистий фінансовий результат підприємства практично відповідає фінансовому результату від звичайної діяльності – 23303 тис. грн., що складає 18,9 % чистого доходу від реалізації та 52,6 % валового прибутку.

Відповідно до запропонованої нами методики оцінки прибутковості підприємства на першому етапі оцінки можна визначити рентабельність виробництва продукції (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у кооперативі, 2017 – 2022 рр., %

Показники	Роки					2022 р. (+, -) від	
	2017	2018	2019	2020	2021	2017 р.	2019 р.
Зернові та зернобобові	9,8	43,8	3,0	41,0	33,5	23,7	30,5
у т. ч. пшениця	53,7	40,4	6,7	22,7	40,9	-12,8	34,3
ячмінь	30,9	18,6	-2,9	-13,7	27,2	-3,7	30,1
кукурудза на зерно	-9,5	53,5	2,6	55,9	43,1	52,6	40,5
горох	34,1	7,0	-	-11,9	-4,2	-38,3	х
боби сої	-	24,8	-13,3	11,8	39,6	х	52,9
насіння соняшнику	61,6	40,7	-2,4	41,9	190,5	128,9	192,9
М'ясо великої рогатої худоби	0,3	-29,2	-40,0	-58,1	-30,7	-31,0	9,3
М'ясо свиней	-51,7	-59,4	-78,5	-45,9	-12,8	38,9	65,7
М'ясо птиці	-69,6	-66,1	-	-	-	х	х
Молоко	3,6	9,8	-17,7	5,7	-3,2	-6,8	14,5
Яйця	-57,4	-4,5	-	-	-	х	х

Джерело: розрахунки автора

Як свідчать дані табл. 2.9, рівень рентабельності зернових та зернобобових культур у кооперативі за досліджуваний період збільшилася вцілому на 23,7 в.п. і становить 33,5 %, що відбулося лише за рахунок зростання рівня прибутковості кукурудзи на зерно, тоді як прибутковість інших зернових культур зменшилася. Так, рентабельність кукурудзи на зерно збільшилася на 52,6 в.п. і дорівнює 43,1 % у 2021 р., а рівень рентабельності пшениці зменшився на 12,8 в.п., ячменю – на 3,7 в.п., гороху – на 38,3 в.п. Прибутковість технічних культур знаходиться на вищому рівні. Зокрема, рівень рентабельності виробництва насіння соняшнику збільшився на 128,9 в.п. і становить 190,5 %.

Виробництво продукції тваринництва у 2021 р. є збитковим, рівень збитковості м'яса великої рогатої худоби дорівнює 30,7 %, м'яса свиней – 12,8 %, молока – 3,2 %. Виробництво молока було прибутковим у 2017 – 2018 рр., 2020 р., в інші роки продукція є збитковою. М'ясне свинарство є постійно збитковим, однак рівень збитковості зменшився на 38,9 в.п. Рівень прибутковості м'ясного скотарства у базисному році дорівнювала 0,3 %, однак протягом наступних періодів його реалізація є збитковою.

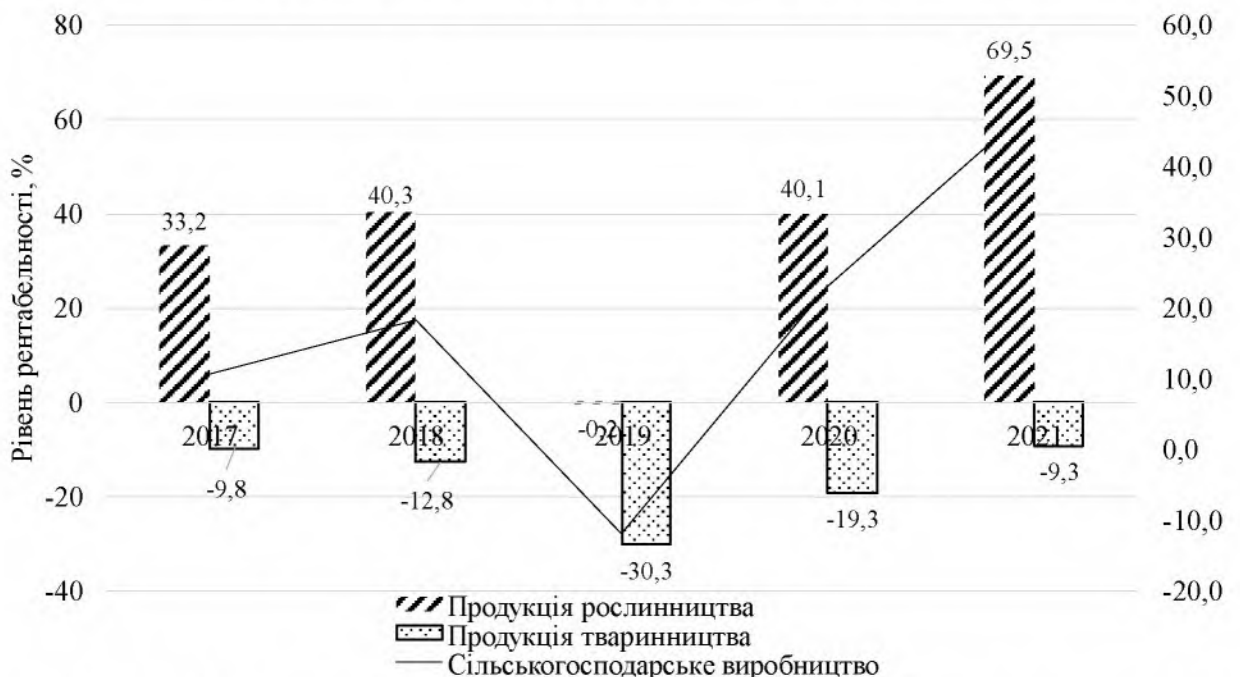

Рис. 2.4. Динаміка рівня рентабельності виробництва продукції сільського господарства у кооперативі, 2017 – 2022 рр., %

Джерело: побудовано автором

Вцілому прибутковість галузі рослинництва у кооперативі за досліджуваний період збільшилася на 36,3 в.п. і знаходиться на рівні 69,5 %, а рівень збитковості галузі тваринництва зменшилася на 0,5 в.п. і дорівнює 9,3 %. Відповідно рівень прибутковості сільського господарства у підприємстві збільшився на 38,1 в.п. і становить 48,8 %.

Таким чином, у кооперативі найбільш прибутковим є виробництво та реалізація насіння соняшнику, кукурудза на зерно, пшениця та боби сої, найвищий рівень збитковості характерний для м'ясного скотарства.

2.2. Факторний аналіз прибутковості підприємства

Одним з ключових факторів формування прибутковості діяльності підприємства є витрати, ціни реалізації та їх співвідношення.

Проаналізуємо динаміку та структуру витрат за галузями сільського господарства та вцілому операційних витрат підприємства.

Аналіз даних табл. 2.10 показує, що вцілому виробничі витрати галузі рослинництва скоротилися майже вдвічі, що обумовлено зменшенням суми загальноновиробничих витрат на 92,4 % та зменшенням прямих матеріальних витрат на 10,7 %. При цьому прямі витрати на оплату праці галузі рослинництва збільшилися на 16,3 %, інші прямі витрати – на 20,4 %.

Слід відмітити, що серед прямих матеріальних витрат, збільшилися витрати на насіння та посадковий матеріал – на 30,8 %, мінеральні добрива – на 29,1 %, пальне і мастильні матеріали – на 2,8 %, електроенергію – на 27,3 %.

Інші прямі витрати збільшилися за рахунок всіх складових: відрахування на соціальні заходи – на 4,5 %, орендна плата за земельні частки (паї) – на 55,2 %, амортизація – на 7,6 %.

Структура виробничих витрат галузі рослинництва за досліджуваний період суттєво змінилася, оскільки у 2017 р. загальноновиробничі витрати склали 50,0 % виробничих витрат, а у 2021 р. їх частка зменшилася до 7,0 %.

**Структура виробничих витрат галузі рослинництва
у кооперативі Полтавського району, 2017 – 2021 рр.**

Показники	Роки					Абсолютне відхилення 2021 р. від 2017 р., (+, -)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Прямі матеріальні витрати – усього	30,8	60,6	59,8	58,8	50,8	20,0
у т. ч. насіння та посадковий матеріал	6,4	12,5	15,0	11,8	15,4	9,0
мінеральні добрива	7,8	11,6	16,9	13,7	18,6	10,8
пальне і мастильні матеріали	4,9	10,6	9,1	7,0	9,3	4,4
електроенергія	0,5	1,0	0,7	0,6	1,2	0,7
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	3,5	5,5	2,6	4,5	6,3	2,8
Прямі витрати на оплату праці	5,2	10,6	10,3	10,7	11,1	5,9
Інші прямі витрати – усього	14,0	22,8	24,8	26,0	31,1	17,1
у т. ч. відрахування на соціальні заходи	1,1	2,3	2,3	2,0	2,2	1,1
орендна плата за земельні частки (паї)	7,5	13,2	15,2	16,7	21,4	13,9
амортизація	3,8	7,2	7,3	7,4	7,5	3,7
Загальновиробничі витрати – усього	50,0	6,0	5,2	4,4	7,0	-43,0
з них: оплата послуг сторонніх організацій	2,9	1,2	2,2	4,3	7,0	4,1
Всього	100	100	100	100	100	x

Джерело: розрахунки автора

У звітному році 50,8 % виробничих витрат галузі рослинництва припадає на матеріальні витрати, у тому числі мінеральні добрива – 18,6 %, насіння та посадковий матеріал – 15,4 %, пальне і мастильні матеріали – 9,3 %, запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту – 6,3 %. Незважаючи на збільшення витрат на оплату праці, їх частка у структурі витрат залишається незначною – 11,1 %, що обумовлено високим рівнем механізації виробничих процесів. За 2017 – 2021 рр. частка інших прямих витрат збільшилася на 17,1 в.п. до 31,1 %, у тому числі орендна плата за земельні частки (паї) – 21,4 %, амортизація – 7,5 %.

**Структура виробничих витрат галузі тваринництва
у кооперативі Полтавського району, 2017 – 2021 рр.**

Показники	Роки					Абсолютне відхилення 2021 р. від 2017 р., (+, -)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Прямі матеріальні витрати – усього	35,8	31,9	62,6	64,1	56,3	20,4
у т. ч. корми	26,7	23,3	46,0	53,9	43,8	17,1
з них покупні	3,9	3,3	3,9	13,4	0,1	-3,8
пальне і мастильні матеріали	3,5	4,3	7,2	4,5	3,6	0,1
електроенергія	1,6	1,5	2,9	2,1	4,0	2,4
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	3,9	2,8	6,4	3,5	4,8	0,9
Прямі витрати на оплату праці	9,6	12,2	28,2	26,9	31,3	21,7
Інші прямі витрати – усього	4,6	6,2	7,0	5,3	7,2	2,6
у т. ч. відрахування на соціальні заходи	2,1	2,7	6,2	4,4	6,6	4,5
амортизація	0,9	0,7	0,8	0,9	0,6	-0,3
Загальновиробничі витрати – усього	50,0	49,7	2,2	3,7	5,2	-44,8
з них: оплата послуг сторонніх організацій	0,7	0,6	0,6	0,6	0,8	0,2
Всього	100	100	100	100	100	x

Джерело: розрахунки автора

Виробничі витрати галузі тваринництва у кооперативі за досліджуваний період зменшилися на 71,0 %, що відбулося за рахунок зменшення загальновиробничих витрат на 97,0 %, прямих матеріальних витрат – на 54,5 %, інших прямих витрат – на 54,4 %.

У структурі витрат галузі тваринництва як і у рослинництві частка загальновиробничих витрат зменшилася з 50,0 % до 5,2 %. У 2021 р. частка прямих матеріальних витрат знаходилася на рівні 56,3 %, у тому числі корми – 43,8 %. Питома вага прямих витрат на оплату праці збільшилася на 21,7 в.п. і становить 31,3 %, відповідно частка відрахувань на соціальні заходи також збільшилася на 4,5 в.п. до 6,6 %.

Розглянемо динаміку та структуру операційних витрат досліджуваного підприємства (табл. 2.12).

**Динаміка та структура операційних витрат у кооперативі
Полтавського району, 2017 – 2021 рр.**

Показники	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %
Матеріальні затрати	46399	52,2	44424	47,6	52012	49,7	41797	45,9	54333	49,1
Витрати на оплату праці	16316	18,4	18409	19,7	20688	19,8	18735	20,6	18404	16,6
Відрахування на соціальні заходи	3570	4,0	4017	4,3	4495	4,3	4063	4,5	3975	3,6
Амортизація	4899	5,5	5734	6,1	5937	5,7	6010	6,6	5103	4,6
Інші операційні витрати	17729	19,9	20760	22,2	21435	20,5	20516	22,5	28778	26,0
Разом	88913	100,0	93344	100,0	104567	100,0	91121	100,0	110593	100,0

Джерело: розрахунки автора

За досліджуваний період сума операційних витрат збільшилася на 24,4 %, що відбулося за рахунок зростання всіх статей витрат. Так, сума матеріальних витрат збільшилася на 17,1 %, витрат на оплату праці – на 12,8 %, відрахування на соціальні заходи – на 11,3 %, амортизація – на 4,2 %, інші операційні витрати – на 62,3 %.

У структурі операційних витрат відбулися структурні зрушення на користь збільшення питомої ваги інших операційних витрат на 6,1 в.п. до 26,0 %. При цьому питома вага матеріальних витрат зменшилася на 3,1 в.п. і становить 49,1 %, витрати на оплату праці – на 1,7 в.п. до 16,6 %. Частка відрахувань на соціальні заходи та амортизації у структурі витрат є порівняно незначною.

На зміну фінансового результату (прибутку, збитку) від реалізації окремого виду продукції впливають обсяг реалізації продукції, середня ціна реалізації та повна собівартість одиниці реалізованої продукції.

Проведемо факторний аналіз фінансового результату від реалізації продукції рослинництва і тваринництва за окремими видами продукції та в цілому по галузях.

**Факторний аналіз фінансового результату від реалізації окремих видів
продукції рослинництва у кооперативі, 2017, 2021 рр.**

Продукція	Прибуток (збиток) від реалізації, тис. грн.		Зміна прибутку (збитку), тис. грн.			
	2017 р.	2021 р.	загальна	у тому числі за рахунок:		
				обсягу реалізації	середньої ціни реалізації	повної собівартості одиниці
Зернові та зернобобові – всього	1700,2	13777,8	12077,6	2191,3	11374,5	-1488,2
з них: пшениця	560,1	3719,9	3159,8	2423,7	4271,8	-3535,7
ячмінь	999	1234,4	235,4	-165,9	2247,8	-1846,5
кукурудза на зерно	-939,1	9091,4	10030,5	-1696,5	5134,3	6592,8
горох	1080,3	-267,8	-1348,1	250,7	872,8	-2471,7
Насіння соняшнику	8923,4	24516,9	15593,5	-1246,8	17257,1	-416,8

Джерело: розрахунки автора

Як свідчать дані табл. 2.13, прибуток від реалізації зернових та зернобобових культур у 2021 р. порівняно з 2017 р. збільшився на 12077,6 тис. грн. (у 8,1 рази) і дорівнює 13777,8 тис. грн. За рахунок зростання обсягу реалізації у 2,3 рази прибуток збільшився на 2191,3 тис. грн., за рахунок збільшення середньої ціни реалізації на 26,2 %, прибуток зріс на 11374,5 тис. грн., одна за рахунок збільшення повної собівартості на 3,8 % прибуток зменшився на 1488,2 тис. грн. Серед зернових культур по пшениці та гороху факторами зростання прибутку стали збільшення обсягу реалізації та підвищення ціни, тоді як для кукурудзи на зерно – підвищення ціни реалізації на 20,5 % та зниження повної собівартості реалізації продукції на 23,8 %.

У 2021 р. порівняно з 2017 р. прибуток від реалізації насіння соняшнику збільшився на 74,7 % і становить 24516,9 тис. грн. Єдиним фактором зростання прибутку стало підвищення ціни реалізації насіння на 85,7 %, тоді як зменшення обсягу реалізації на 14,0 % і збільшення повної собівартості на 3,3 % негативно вплинуло на фінансовий результат.

Відносний вплив чинників на загальний приріст прибутку від реалізації продукції рослинництва наведено у табл. 2.14. Вихідна інформація для розрахунків наведена у додатку А.

Таблиця 2.14

Приріст прибутку від реалізації продукції рослинництва за чинниками у кооперативі, 2017, 2021 рр.

Чинники зміни прибутку	Відносна зміна чинників, %	Приріст (зменшення) прибутку, тис. грн.
Обсяг реалізованої продукції	-4,1	-434,8
Ціни реалізації продукції	52,9	33061,5
Собівартість реалізованої продукції	7,7	-4025,9
Всього	x	28600,8

Джерело: розрахунки автора

Виходячи з даних табл. 2.14 можна зазначити, що у 2021 р. порівняно з 2017 р. прибуток від реалізації продукції рослинництва у кооперативі збільшився на 28600,8 тис. грн. (у 3,7 рази). У зв'язку зі зменшенням обсягів реалізації продукції на 4,1 %, прибуток зменшився на 434,8 тис. грн., а за рахунок зростання повної собівартості на 7,7 %, прибуток зменшився на 4025,9 тис. грн. Ключовим фактором зростання фінансового результату є підвищення середніх цін реалізації продукції рослинництва на 52,9 %, що обумовило збільшення прибутку від реалізації на 33061,5 тис. грн.

Вихідні дані для розрахунку впливу чинників на прибуток від реалізації продукції тваринництва подано в додатку Б. Відносний вплив чинників на загальний приріст прибутку наведено у табл. 2.15.

Таблиця 2.15

Зменшення збитку від реалізації продукції тваринництва за чинниками у кооперативі, 2017, 2021 рр.

Чинники зміни прибутку	Відносна зміна чинників, %	Зменшення збитку, тис. грн.
Обсяг реалізованої продукції	-17,5	521,5
Ціни реалізації продукції	35,3	4773,4
Собівартість реалізованої продукції	26,2	-4180,9
Всього	x	1114,0

Джерело: розрахунки автора

Валовий збиток від реалізації продукції галузі тваринництва за 2017 – 2021 рр. зменшився на 1114,0 тис. грн. або на 37,3 % і становить 1868,8 тис. грн.

Зменшення валового збитку галузі тваринництва обумовлено зменшенням обсягу реалізації збиткової продукції на 17,5 % та підвищенням середньої ціни реалізації продукції на 35,3 %. У той же час збільшення повної собівартості продукції на 26,2 %, валовий збиток збільшився на 4180,9 тис. грн., однак переважаючим лишається позитивний фактор зростання ціни реалізації.

Таким чином, на зменшення збитку від реалізації продукції тваринництва в цілому позитивно вплинуло зменшення обсягу реалізації збиткової продукції та зростання середніх цін реалізації.

Розрахуємо вплив факторів на рівень рентабельності виробництва і реалізації продукції сільського господарства (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Факторний аналіз рівня рентабельності (збитковості) виробництва окремих видів продукції у кооперативі, 2017, 2021 рр.

Продукція	Середня ціна реалізації 1 ц, грн.		Повна собівартість 1 ц, грн.		Рівень рентабельності (збитковості), %		Зміна (+; -) рівня рентабельності (збитковості)		
	2017 р.	2021 р.	2017 р.	2021 р.	2017 р.	2021 р.	загальна	у т. ч. за рахунок	
								середньої ціни	повної собівартості
Зернові та зернобобові – всього	368,78	465,23	335,79	348,41	9,8	33,5	23,7	28,7	-5,0
з них: пшениця	361,90	542,99	235,41	385,30	53,7	40,9	-12,8	76,9	-89,7
ячмінь	342,36	560,53	261,50	440,72	30,9	27,2	-3,7	83,4	-87,2
кукурудза на зерно	340,71	410,56	376,57	286,88	-9,5	43,1	52,6	18,5	34,1
горох	496,50	579,34	370,18	604,75	34,1	-4,2	-38,3	22,4	-60,7
Соняшник	870,62	1617,03	538,59	556,61	61,6	190,5	128,9	138,6	-9,7
М'ясо великої рогатої худоби	2344,84	3075,44	2338,96	4438,31	0,3	-30,7	-31,0	31,2	-62,2
М'ясо свиней	2449,86	3401,60	5068,07	3899,06	-51,7	-12,8	38,9	18,8	20,1
Молоко	671,98	907,19	648,71	937,28	3,6	-3,2	-6,8	36,3	-43,1

Джерело: розрахунки автора

Аналіз даних табл. 2.16 показує, що по таких видах продукції, як пшениця, ячмінь, горох, м'ясо великої рогатої худоби та молоко рівень рентабельності у 2021 р. порівняно з 2017 р. зменшився, що обумовлено переважаючим негативним впливом зростання повної собівартості реалізованої продукції порівняно з підвищенням ціни реалізації. При цьому реалізація кукурудзи на зерно зі збиткової у 2017 р. стала прибутковою у звітному році (43,1 %), як за рахунок підвищення ціни реалізації на 20,5 %, так і за рахунок зниження собівартості на 23,8 %. Ключовим фактором зростання рівня рентабельності виробництва насіння соняшнику є підвищення ціни реалізації на 85,7 %. За аналізований період рівень збитковості виробництва м'яса свиней зменшився на 38,9 в.п., що обумовлено і підвищенням ціни реалізації на 38,8 %, і зниженням собівартості на 23,1 %.

Отже, на збільшення рівня прибутковості виробництва продукції сільського господарства позитивно впливає зростання ціни реалізації та зменшення повної собівартості реалізації.

Для здійснення системного дослідження прибутковості діяльності підприємства необхідно дослідити показники рентабельності витрат та капіталу.

Таблиця 2.17

**Показники ефективності використання витрат
у кооперативі Полтавського району, 2017 – 2021 рр., %**

Показники	Роки					Абсолютне відхилення (+, -) 2021 р. від:	
	2017	2018	2019	2020	2021	2017 р.	2019 р.
Коефіцієнт окупності виробничих витрат	1,104	1,206	0,894	1,206	1,560	0,455	0,666
Коефіцієнт окупності операційних витрат	0,988	1,105	0,827	1,102	1,304	0,316	0,478
Рівень рентабельності (збитковості) виробничих витрат	10,4	20,6	-10,6	20,6	56,0	45,5	66,6
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності	-1,2	10,5	-17,3	10,2	30,4	31,6	47,8
Рентабельність (збитковість) господарської діяльності	-4,3	6,1	-17,6	2,7	23,1	27,5	40,7

Джерело: розрахунки автора

Виходячи з даних, наведених у табл. 2.17, можна зазначити, що у кооперативі спостерігається позитивна тенденція до зміни показників ефективності використання витрат, оскільки у 2017 та 2019 р. підприємство отримало чистий збиток. Позитивною є динаміка показників окупності витрат, серед яких коефіцієнт окупності виробничих витрат збільшився на 0,455 до 1,56, а коефіцієнт окупності операційних витрат – на 0,316 до 1,304. Рівень рентабельності виробничих витрат за аналізований період збільшився на 45,5 в.п. і становить 56,0 %, тобто у 2021 р. на 1 грн. собівартості реалізованої продукції припадає 56 коп. валового прибутку.

Спостерігається також тенденція до підвищення показників, що характеризують прибутковість операційної, звичайної та у цілому господарської діяльності підприємства. Так, якщо у 2017 р. на 1 грн. витрат операційної діяльності було одержано 1,2 коп. валового збитку, то у звітному році даний показник збільшився до 30,4 коп. валового прибутку. При цьому рентабельність господарської діяльності підприємства збільшилася на 27,5 в.п. і знаходиться на рівні 23,1 %, тобто на 1 грн. витрат господарської діяльності припадає 23 коп. чистого прибутку.

Таблиця 2.18

**Показники прибутковості (збитковості) капіталу
кооперативу Полтавського району, 2017 – 2021 рр., %**

Показники	Роки					Абсолютне відхилення (+, -) 2021 р. від:	
	2017	2018	2019	2020	2021	2017 р.	2019 р.
Рентабельність (збитковість) капіталу	-5,5	7,4	-24,7	3,7	28,3	33,8	53,0
Рентабельність (збитковість) власного капіталу	-9,4	14,7	-59,4	11,1	62,4	71,8	121,8
Рентабельність (збитковість) виробничих засобів	-6,9	9,4	-32,1	5,2	42,0	48,9	74,1
Коефіцієнт окупності сукупного капіталу	1,207	1,270	1,100	1,389	1,499	0,3	0,4
Коефіцієнт окупності власного капіталу	2,065	2,515	2,652	4,146	3,304	1,2	0,7
Період окупності капіталу, років	x	13,5	x	26,8	3,5	x	x
Період окупності власного капіталу, років	x	6,8	x	9,0	1,6	x	x

Джерело: розрахунки автора

Як свідчать дані табл. 2.18, позитивною тенденцією відзначаються і показники ефективності використання капіталу в цілому, у тому числі власного капіталу. Зокрема, рентабельність капіталу збільшилася на 33,8 в.п., у тому числі власного капіталу – на 71,8 в.п. до 62,4 %. При цьому рівень рентабельності виробничих засобів збільшився на 48,9 в.п. і дорівнює 42,0 %, тобто на 1 грн. основних та оборотних засобів припадає 42 коп. чистого прибутку. Відповідно термін окупності сукупного капіталу зменшився і дорівнює 3,5 років, у тому числі власного капіталу – 1,6 років.

За допомогою способу ланцюгових підстановок визначимо вплив факторів на зміну показника загальної рентабельності (збитковості) сукупного капіталу кооперативу (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

**Факторний аналіз загальної рентабельності (збитковості)
капіталу кооперативі, 2017, 2021 рр.**

Показники	Роки		Абсолютне відхилення, (+, -)
	2017	2021	
Фінансовий результат до оподаткування, тис. грн.	-3496	24017	27513
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	76537	123461	46924
Середньорічна вартість капіталу, тис. грн.	63427	82337	18910
Загальний рівень рентабельності (збитковості) капіталу, %	-5,5	29,2	34,7
Рівень рентабельності (збитковості) реалізації продукції, %	-4,6	19,5	24,0
Коефіцієнт обертання капіталу	1,207	1,499	0,293
Загальна зміна (+, -) загальної рентабельності (збитковості) капіталу, в. п.	34,7		x
у т. ч. за рахунок:			
рентабельності (збитковості) реалізації	29,0		x
коефіцієнта обертання капіталу	5,7		x

Джерело: розрахунки автора

Результати факторного аналізу свідчать, що підвищення загальної рентабельності капіталу кооперативу на 34,7 в.п., пояснюється впливом таких факторів. За рахунок збільшення показника рівня рентабельності

реалізації на 24,0 в.п. загальна рентабельність капіталу підприємства зросла на 29,0 в.п. Збільшення коефіцієнта обертання капіталу на 0,293 (24,3 %) забезпечило підвищення загальної рентабельності сукупного капіталу на 5,7 в.п.

Висновки до 2 розділу

Вцілому прибуток від реалізації продукції рослинництва у кооперативі за 2017 – 2021 рр. зріс значно вищими темпами порівняно з доходом від реалізації у 3,7 рази і становить 39180,5 тис. грн. У структурі валового прибутку галузі рослинництва відсутня чітка тенденція. Основними у формуванні прибутку галузі рослинництва у 2018 – 2020 рр. виступали зернові культури (більше 60 %), тоді як у 2017, 2021 рр. основну частину прибутку забезпечила реалізація технічних культур (насіння соняшнику).

За 2017 – 2021 рр. галузь тваринництва є постійно збитковою у кооперативі, однак рівень збитковості зменшився на 45,7 %, а сума збитку становить 1868,8 тис. грн. У структурі збитку на вирощування великої рогатої худоби припадає 49,3 %, вирощування м'яса свиней – 28,3 % та молоко – 22,4 %.

Вцілому прибутковість галузі рослинництва у кооперативі за досліджуваний період збільшилася на 36,3 в.п. і знаходиться на рівні 69,5 %, а рівень збитковості галузі тваринництва зменшилася на 0,5 в.п. і дорівнює 9,3 %. Відповідно рівень прибутковості сільського господарства у підприємстві збільшився на 38,1 в.п. і становить 48,8 %.

Спостерігається тенденція до підвищення показників, що характеризують прибутковість операційної, звичайної та у цілому господарської діяльності підприємства.

Позитивною тенденцією відзначаються і показники ефективності використання капіталу в цілому, у тому числі власного капіталу.

Підвищення прибутковості реалізації продукції та прискорення обертання капіталу мали позитивний вплив на ефективність використання сукупного капіталу кооперативу.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗБІЛЬШЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Організаційно-економічні напрями підвищення прибутковості діяльності підприємства

Провівши оцінку прибутковості діяльності кооперативу можна виділити ряд питань, які ускладнюють його ефективне функціонування, а, зокрема, перешкоджають зростанню прибутковості діяльності.

По-перше, незбалансованість розвитку галузей рослинництва і тваринництва. Основним джерелом формування операційного доходу є галузь рослинництва, тоді як дохід від функціонування галузі тваринництва зменшився. Галузь рослинництва є прибутковою, тоді як галузь тваринництва характеризується постійним рівнем збитковості.

По-друге, кооператив формує доходи лише від операційної діяльності, тоді як дохід від фінансової та інвестиційної діяльності взагалі відсутній.

По-третє, у 2017, 2019 рр. перевищення операційних витрат над чистим доходом зумовило збитковість підприємства. Тому необхідно шукати шляхи зменшення, в першу чергу, операційних витрат. Ключовими чинниками формування собівартості рослинництва є мінеральні добрива, насіння та посадковий матеріал, орендна плата за земельні частки (паї), пальне і мастильні матеріали. Ключовими статтями формування собівартості продукції тваринництва є корми та прямі витрати на оплату праці.

По-четверте, ключовим фактором зростання фінансового результату є підвищення середніх цін реалізації продукції, однак у підприємстві відсутня належна збутова діяльність про що свідчить коливання рівня товарності продукції по роках, а також повна відсутність витрат на збут. Варто приділити увагу пошуку нових каналів збуту продукції, а також способам маркетингового просування продукції.

По-п'яте, недостатній обсяг фінансових ресурсів, обумовлена збитковістю кооперативу, високою вартістю позикових ресурсів, а також накопиченням дебіторської заборгованості.

Одним із основних елементів у процесі зростання прибутковості діяльності є розробка декількох варіантів стратегічних рішень, а також здатність опрацьовувати альтернативні рішення у рослинництві та тваринництві. Під резервами зростання прибутку, а разом з тим і підвищення прибутковості діяльності у підприємстві, розуміються кількісні можливості збільшення прибутку різними способами та оптимізація витрат виробництва і збуту продукції.

Таблиця 3.1

**Напрями підвищення прибутковості діяльності кооперативу
Полтавського району**

Чинник	Напрями
Виробничий	<ul style="list-style-type: none"> – оптимізація співвідношення галузей рослинництва і тваринництва; – нові сорти і гібриди культур; – комплексні добрива; – оптимізація раціонів годівлі, кормові добавки, премікси; – нові та покращені породи тварин з високим генетичним потенціалом; – нові ветеринарні препарати; – оптимізація сівозмін;
Техніко-технологічний	<ul style="list-style-type: none"> – ресурсозберігаючі технології вирощування культур; – геоінформаційні системи; – вдосконалені технології утримання тварин; – нові види техніки і обладнання, комбіновані агрегати;
Соціальний	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення кваліфікації працівників; – нові методи управління персоналом; – удосконалення систем нарахування заробітної плати; – удосконалення норм виробітку;
Збутовий	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення якості продукції; – оптимізація термінів збуту продукції; – вихід на нові сегменти ринку; – удосконалення каналів розподілу продукції;
Організаційно-управлінський	<ul style="list-style-type: none"> – нові форми організації та мотивації праці; – аналіз інформації та система прийняття рішень; – розвиток логістичної системи постачання; – автоматизація обліку та контролю витрат ресурсів
Фінансово-інвестиційний	<ul style="list-style-type: none"> – залучення інвестиційних ресурсів; – оптимізація грошових потоків підприємств; – оптимізація структури капіталу; – управління дебіторською заборгованістю.

Нами узагальнені чинники підвищення прибутковості діяльності кооперативу Полтавського району (табл. 3.1), які можна об'єднати в наступні групи:

- виробничий;
- техніко-технологічний;
- соціальний;
- збутовий;
- організаційно-управлінський;
- фінансово-інвестиційний.

Багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз дає змогу оцінити міру впливу на досліджуваний результативний показник кожного із введених у модель факторів при фіксованому положенні на середньому рівні інших факторів. Тому в даному випадку дослідимо вплив рентабельності (збитковості) виробничих витрат (X_1), коефіцієнт оборотності оборотного капіталу (X_2), рентабельності (збитковості) продажу (X_3) та рентабельності (збитковості) капіталу (X_4) на загальну рентабельність (збитковість) (Y) кооперативу Полтавського району.

Розрахунки проводимо за допомогою електронних таблиць Microsoft Excel та вбудованих статистичних, математичних функцій та масивів. В результаті обчислень, що наведенні в додатку В, багатофакторна виробнича лінійна регресія загальної рентабельності підприємства має вигляд:

$$Y = 3,453 + 0,088 X_1 - 3,58 X_3 + 0,9922 X_4.$$

Розглянемо більш детально статистичні коефіцієнти та параметри багатофакторної виробничої функції.

Враховуючи те, що параметри рівняння обчислюють способом найменших квадратів, то маємо $a_0 = 3,453$; $a_1 = 0,088$; $a_3 = -3,58$; $a_4 = 0,9922$.

Кожний коефіцієнт рівняння вказує на ступінь впливу відповідного фактору на результативний показник при фіксованому положенні решти факторів, тобто як зі зміною окремого фактору на одиницю змінюється результативний показник. Вільний член рівняння множинної регресії економічного змісту не має.

В результаті обробки даних отриманий загальний коефіцієнт детермінації 0,993.

Загальний коефіцієнт детермінації говорить про тісний зв'язок між факторами (X_1 , X_3 , X_4) та показником Y , тобто фондозабезпеченістю, продуктивністю праці, окупністю витрат виручкою від реалізації та показником – загальною рентабельністю підприємства, а також, що варіація загальної рентабельності підприємства на 99,3 % зумовлюється досліджуваними чинниками, введеними в кореляційну модель. Це означає, що досліджувані фактори впливають на досліджуваний показник – загальну рентабельність базового підприємства.

Наступні коефіцієнти, які потрібно дослідити та описати в багатофакторній лінійній регресії, це парні коефіцієнти кореляції.

Парні коефіцієнти кореляції вказують вплив окремих факторів на показник Y , тобто загальну рентабельність підприємства. Характеризуючи парні коефіцієнти кореляції, можна простежити, що кожен із чинників має вплив на результативний показник:

- рентабельність виробничих витрат, коефіцієнт кореляції 0,961 свідчить про прямий зв'язок та значний вплив цього фактору на результативну ознаку;

- коефіцієнт обороту оборотних активів, коефіцієнт кореляції 0,237 що свідчить про слабкий та прямий зв'язок та найменший вплив цього фактору на загальну рентабельність підприємства;

- рентабельність продажу, коефіцієнт кореляції 0,97, також говорить про високий та прямий зв'язок між фактором та показником;

- рентабельність сукупного капіталу, коефіцієнт кореляції 0,995, найбільше впливає на результативний показник.

Тому, доцільно фактор – коефіцієнт обороту оборотних активів, коефіцієнт кореляції 0,237, виключити із подальшого економетричного аналізу багатофакторної регресійної моделі, так як саме цей фактор має найменший вплив на результативний показник – загальну рентабельність досліджуваного підприємства.

Отже, якщо підсумувати дослідження парних коефіцієнтів кореляції, можна сказати, що кожен із факторів значно впливає на показник рівня рентабельності господарської діяльності підприємства і, як зазначалось раніше, фактор – рентабельність сукупного капіталу – найбільше, а фактор – коефіцієнт оборотності оборотного капіталу - найменше.

Наступний етап – аналіз коефіцієнта еластичності, що розраховується для кожного із факторів.

Коефіцієнт еластичності показує на скільки відсотків зміниться показник, тобто загальна рентабельність підприємства якщо фактор зміниться на 1 %. Аналізуючи коефіцієнти еластичності, можна зробити висновок, що при збільшенні рівня рентабельності виробничих витрат на 1 % загальна рентабельність підприємства збільшиться на 0,61 %, при збільшенні рентабельності продажу на 1 % загальна рентабельність досліджуваного підприємства зменшиться на 1,51 %, а при збільшенні рентабельності капіталу на 1 % рентабельність господарської діяльності кооперативу Полтавського району збільшиться на 1,05 %.

Таблиця 3.2

**Прогноз рівня рентабельності господарської діяльності
кооперативу Полтавського району на 2022 р.**

Показники	2021 р.	2022 р. (прогноз)
Рівень рентабельності виробничих витрат, %	56,0	27,9
Рівень рентабельності продажу, %	35,90	17,01
Рівень рентабельності капіталу, %	28,30	4,27
Рівень рентабельності господарської діяльності, %	23,1	4,05

Джерело: розрахунки автора

Прогнозне значення рентабельності господарської діяльності кооперативу Полтавського району на 2022 р. знаходиться на рівні 4,05 % за умови рівня рентабельності виробничих витрат 27,9 %, рентабельності продажу – 17,01 %, рентабельності капіталу – 4,27 %, однак при цьому слід враховувати і інші чинники, які мають вплив на результативний показник.

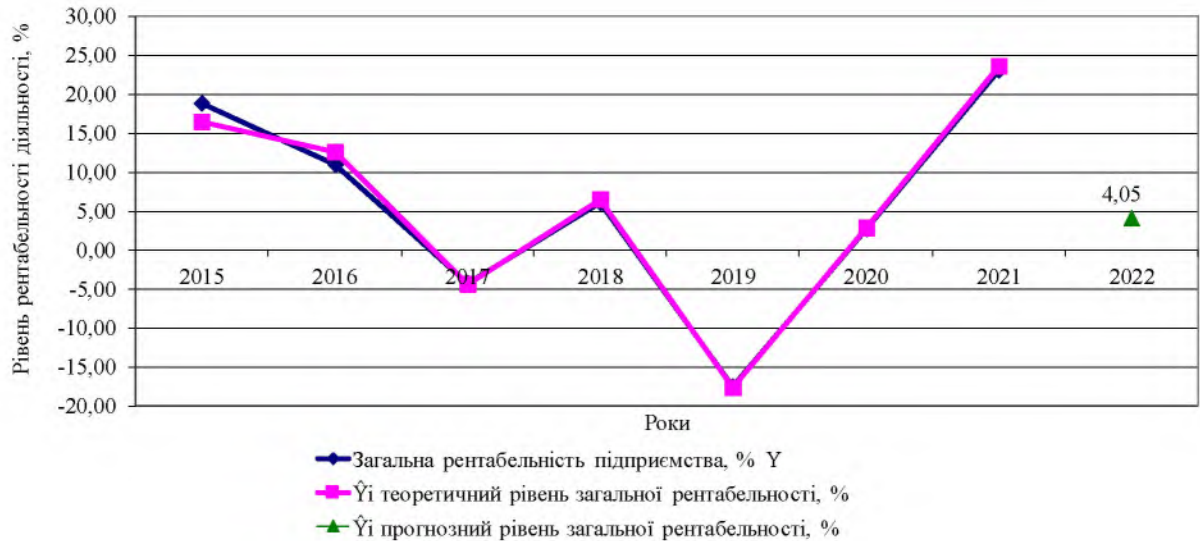

Рис. 3.1. Фактичний, теоретичний та прогнозний рівні рентабельності господарської діяльності кооперативу

Джерело: побудовано автором

Зниження прогнозного значення рівня рентабельності підприємства порівняно з 2021 р. до 4,05 % обумовлено низьким рівнем показника досягнутим у 2020 р., а також збитковістю у 2017 та 2019 рр.

Дебіторська заборгованість є негативним явищем для сільськогосподарського підприємства, оскільки постійні неплатежі призводять до зниження як оборотності оборотного капіталу так і фондів обігу.

Управління дебіторською заборгованістю – це інтегрований процес планування, організації, координації, мотивації та контролю за станом дебіторської заборгованості, який необхідний для досягнення цілей підприємства. Управління цим процесом передбачає прийняття управлінських рішень щодо протилежних процесів: зменшення безнадійної дебіторської заборгованості з одного боку, і зростання обсягів реалізації – з іншого.

Першим заходом інкасації дебіторської заборгованості є проведення комплексного аналізу структури та динаміки простроченої заборгованості за її термінами, видами, за видами продукції та за дебіторами, а також оцінка реальної вартості дебіторської заборгованості. Потім складається графік роботи з дебіторами (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Етапи процесу погашення дебіторської заборгованості

№ з/п	Етапи	Зміст
1.	Складання списку боржників	Систематизація, упорядкування боржників за сумою боргу, строками, фінансовим станом
2.	Складання графіку роботи з боржниками	План щоденних заходів: переговори; листи; договори; відключення; заліки
3.	Узгодження дій з погашення заборгованості	Графіки погашення заборгованості, аналіз балансів, інформація про дебіторів дебітора
4.	Самостійні дії з погашення боргу	Оформлення заборгованості векселем, факторинг, договір цесії тощо

Використання на підприємстві сучасних інструментів погашення дебіторської заборгованості (рефінансування дебіторської заборгованості (факторинг, векселя), взаємозаліки, реструктуризація заборгованості (зміна матеріально-уречевленої форми зобов'язання, укладання угод про зміну сторін зобов'язання, новація, відстрочення заборгованості) дає можливість прискорити переведення дебіторської заборгованості в інші форми оборотних активів підприємства. При виборі тої чи іншої форми впливу на дебітора важливо знати її позитивні та негативні сторони, а також юридичні наслідки, щоб застрахувати себе від будь-яких несподіванок.

Розглянемо планові показники зменшення дебіторської заборгованості за даними табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Ефективність впровадження системи управління дебіторською заборгованістю у кооперативі на 2023 р.

Показники	Роки		Абсолютне відхилення, (+; -)
	2021	2023 (план)	
Середньорічна вартість дебіторської заборгованості, тис. грн.	15742	6587,0	-9155,0
Питома вага у структурі капіталу, %	19,1	8,0	-11,1
Виручка від реалізації продукції, тис. грн.	123461	123461	0,0
Коефіцієнт оборотності	7,843	18,743	10,9
Тривалість обороту дебіторської заборгованості, днів	45,9	19,2	-26,7
Вивільнення коштів внаслідок прискорення оборотності, тис. грн.	x	-9155,0	x
Рівень рентабельності капіталу, %	28,3	30,4	2,1

Джерело: розрахунки автора

Як свідчать дані табл. 3.4, за рахунок зменшення суми та частки дебіторської заборгованості у підприємстві з 19,1 % до 8,0 %, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості збільшиться на 10,9, а тривалість обороту зменшиться на 26,7 днів, що забезпечить вивільнення коштів у сумі 9155 тис. грн.

Управління дебіторською заборгованістю дозволить збільшити рівень рентабельності капіталу кооперативу на 2,1 в.п. і дорівнює 30,4 %, що позитивно впливає на прибутковість діяльності підприємства.

Застосування маркетингу у сільському господарстві підвищує економічну ефективність комерційної діяльності сільськогосподарських підприємств, оскільки продукція виготовляється у відповідності до результатів ринкових досліджень попиту, що дозволяє вирішувати комплекс складних питань [36]:

- встановити ефективні та взаємовигідні стосунки між виробником, продавцем і покупцем за допомогою вивчення ринку, розподіл, просування товару і реклами;
- визначити обсяги виробництва у залежності від обсягів і якості попиту та купівельної спроможності споживача;
- розвивати рекламу та інші форми стимулювання збуту;
- здійснювати координацію роботи із задоволення потреб споживача як головної мети підприємництва.

Важливо розглядати підприємство з позиції існування в ринковому середовищі. Так, в умовах жорсткої конкуренції виявлення слабких і сильних сторін діяльності підприємства має дуже велике значення, тому що дає можливість виявляти тенденції функціонування підприємства на ринку і впливати на нього, замикаючи клієнтів на собі завдяки ціновій політиці, умовами поставки, можливістю поставки, якістю продукції тощо. З метою більш повного дослідження маркетингового середовища функціонування підприємства проведемо SWOT-аналіз його діяльності (табл. 3.5).

SWOT-аналіз маркетингового середовища кооперативу

SWOT-аналіз маркетингового середовища	Strengths Сильні сторони:	Weaknesses Слабкі сторони:
	Підприємство давно функціонує на ринку	Високий рівень товарності продукції
	Налагоджені канали збуту	Збитковість реалізації продукції тваринництва
	Кваліфікований персонал	Несистематичні дослідження ринку
	Близькість до каналів збуту	Обслуговування покупців
		Відсутність відділу маркетингу
	Opportunities Можливості:	Threats Загрози:
	Збільшення цільового ринку підприємства	Політичні фактори (дії влади, нормативно-законодавча база тощо)
	Укладання довгострокових договорів поставки на вигідних умовах	Зниження купівельної спроможності споживачів
	Можливість продавати деякі позиції продукції за найнижчою ціною в регіоні	Глобальна криза економіки і пов'язане з ним падіння курсу національної валюти
	Проведення модернізації технологічного обладнання для підвищення якості продукції	Збільшення оподаткування
	Розширення прибуткових видів діяльності	Вплив природно-кліматичних умов
		Військове вторгнення

Джерело: побудовано автором

Таким чином, стратегічна альтернатива для кооперативу – стратегія органічного зростання підприємства, тобто глибоке проникнення на ринок.

У товарній політиці сільськогосподарських підприємств Полтавського району можливе застосування таких маркетингових стратегій: стратегія якості та стратегія удосконалення продукту (інновації). Поряд з цим підприємства можуть застосовувати щодо своїх клієнтів наступні стратегії ціноутворення: диференціації та конкурентоспроможності, стратегії коригування цін, зокрема встановлення цін зі знижками.

Нами розроблено маркетингові стратегії для кожного елементу комплексу маркетингу (товар, ціна, збут та просування), а на основі них – засоби їх реалізації (тактика) у вигляді маркетингових програм для кооперативу Полтавського району (табл. 3.6).

Рекомендована маркетингова програма для кооперативу

Комплекс маркетингу	Ціль маркетингової стратегії	Суть маркетингової стратегії	Заходи (тактика)
Товар	Вихід на нові ринки	Розширення асортименту і продукції	Закупівля переробного обладнання або оренда
Ціна	Збільшення виручки від реалізації	Зберігання продукції і реалізація її в період вигідної ціни	Використання для зберігання власних складських приміщень або оренда додаткових
		Підвищення якості продукції підприємства	Встановлення системи контролю якості
		Збільшення обсягів реалізації продукції	Залучення нових покупців з гарантією вищих цін реалізації при нижчій собівартості на сільськогосподарську продукцію, ніж у конкурентів
	Зниження цін на закупівлю засобів виробництва	Встановлення цін зі знижками для постійних покупців	Надання знижок постійним покупцям, які здійснюють поза сезонні закупки та великі обсяги засобів виробництва
Розподіл	Зниження витрат на перевезення та зберігання	Вибір оптимальних планів перевезення продукції, використання власних складських приміщень	Наймання кваліфікованого менеджера з маркетингу, який буде проводити маркетингові дослідження по збуту продукції та наданню послуг
	Зниження витрат на переробку	Придбання або оренда холодильних установок, обладнання для переробки	Отримання пільгового кредиту за підтримки державних органів. Отримання підтримки використовуючи імідж та існуючі переваги
	Збільшення виручки від реалізації	Фасування або пакування продукції	Розфасовка та пакування продукції згідно вимог покупців
Розширення ринків збуту		Реалізація продукції в інші регіони, де вища ціна	
Просування	Формування попиту та стимулювання збуту	Використання реклами	Розміщення оголошення або статті у місцевих засобах інформації про діяльність сільськогосподарського підприємства
		Використання пропаганди	Демонстрація роботи агромагазину та участь у сільськогосподарських виставках і ярмарках

Джерело: побудовано автором

Отже, розробка та втілення маркетингових стратегій у діяльності кооперативу дасть можливість оцінити свою позицію на ринку в даний момент, сформувавши досконалий комплекс маркетингу і розробити засоби щодо його досягнення на перспективу. Це, в свою чергу, забезпечить підвищення ефективності маркетингової діяльності та збільшення доходів підприємств.

У кооперативі відсутня служба маркетингу, що негативно впливає на кінцеві результати роботи. Організація маркетингу – це створення нової функції по взаємодії підприємства з ринком; розробка системи маркетингової діяльності, що управляє; встановлення необхідної взаємодії між відділами служби управління маркетингом та іншими відділами управління організацією.

Рис. 3.2. Функції фахівця з маркетингу у кооперативі Полтавського району

Джерело: побудовано автором

Планується, що у результаті впровадження введення посади фахівця з маркетингу, дохід від реалізації продукції сільського господарства у підприємстві зросте на 5 – 7 %. Для доцільності порівняємо додаткові доходи та витрати (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Економічна ефективність введення посади фахівця з маркетингу та реалізації маркетингової програми у кооперативі на 2023 р.

Показники	2023 р. (план)
Приріст доходу від реалізації продукції сільського господарства за рахунок, тис. грн.:	11626,4
оптимізації термінів реалізації продукції рослинництва (3 %)	2865,9
реалізації продукції вищої якості (5 %)	4776,5
удосконалення каналів збуту (3,5 %)	3984,0
Приріст витрат на реалізацію маркетингової програми, тис. грн.	2501,3
у т. ч. витрати на зберігання продукції рослинництва	450,8
використання реклами	120
заробітна плата фахівця з маркетингу	180
купівля офісного обладнання	60
витрати пов'язані з очищенням та доведенням продукції рослинництва до вищих кондицій	1690,5
Додатковий валовий прибуток, тис. грн.	9125,1
Приріст рівня рентабельності продажу, %	3,7

Джерело: розрахунки автора

Отже, за рахунок реалізації маркетингової програми та введення посади фахівця приріст доходу від реалізації продукції сільського господарства у кооперативі становить 11626,4 тис. грн., однак реалізація даних заходів потребує додаткових витрат у розмірі 2501,3 тис. грн. Відповідно додатковий валовий прибуток від реалізації маркетингових заходів дорівнює 9125,1 тис. грн., а рівень рентабельності продажу збільшиться на 3,7 в.п.

Відповідно реалізація маркетингових заходів забезпечує підвищення середньої ціни реалізації, збільшення обсягів реалізації продукції, уникнення непродуктивних втрат при зберіганні продукції, оптимізацію витрат на збут, що збільшує загальний фінансовий результат підприємства та підвищує рівень його прибутковості.

3.2. Резерви зниження собівартості виробництва продукції

Система паралельного водіння на базі GPS навігації є важливим допоміжним засобом зменшення неефективних витрат при проведенні агротехнічних робіт. Особливо ефективне використання такої системи досягається при керуванні широкозахватними агрегатами на великих за розміром полях чи ділянках, де досить складно точно дотримуватися стикових міжрядь. При паралельному водінні прилад розраховує кожен наступний прохід по полю так, щоб він був паралельний попередньому. Паралельне водіння з допомогою скеровування машин системою глобального позиціонування дає можливість мінімізувати перекриття і пропуски між сусідніми проходами. При паралельному водінні прилад розраховує кожен наступний прохід по полю так, щоб він був паралельний попередньому. Основна складність у впровадженні системи GPS-навігації полягає в потребі навчання персоналу підприємства (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Переваги використання GPS навігації в кооперації

Критерії	Переваги
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> - економія палива та інших матеріалів; - зменшення вартості обробки 1 га площі; - зниження собівартості готової продукції; - ведення бази нормативно-довідкової документації; - облік сільськогосподарських угідь з прив'язкою до карти; - обробка навігаційних даних і контроль переміщень сільськогосподарської техніки; - планування та облік фактично виконаних робіт; - формування графіків рівня палива та звітів тощо.
Технологічні	<ul style="list-style-type: none"> - проведення аналізу ґрунту, отриманого врожаю та використання добрив з урахуванням неоднорідності ґрунтового покриття та нерівностей поля; - максимальне використання ширини агрегату, зведення до мінімуму перекриття сусідніх рядів; - виключення пропусків між сусідніми рядами; - збільшення коефіцієнту завантаження техніки (можливість роботи вночі); - забезпечення можливості роботи в умовах поганої видимості (пил, туман).
Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення комфортності роботи; - зниження рівня стомлення водія.
Екологічні	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення забруднення навколишнього природного середовища; - зменшення навантаження на ґрунти; - відновлення родючості ґрунтів тощо.

Джерело: узагальнено автором

Таким чином, використання таких систем в сільському господарстві дає значну економію коштів і збільшує продуктивність.

Як свідчать дані табл. 3.9, системи паралельного водіння забезпечують економію добрив, засобів захисту рослин, насіння, та інших матеріальних затрат за рахунок зменшення ширини смуги подвійної обробки.

Використання навігаційної системи дозволяє підвищити інтенсивність використання сільськогосподарської техніки на 30 – 40 % за рахунок роботи у нічну зміну чи туман, поліпшує якість та оперативність виконання технологічних операцій. А також підвищує комфортність роботи водія, і, відповідно, знижує рівень його стомлюваності.

Таблиця 3.9

Економія витрат при застосуванні системи паралельного водіння під час вирощування озимої пшениці у кооперативі на 2023 р.

Показники	2023 р. (з системою паралельного водіння)
Марка системи паралельного водіння	Trimble EZ-Guide 500 + AG15
Перекриття захвату агрегату	4 – 15 см
Ціна системи паралельного водіння, грн	84000
Площа обробітку, га	500
Економія насіння при посіві за рахунок зменшення площі перекриття, грн	26530
Економія пального на всіх етапах технології вирощування, грн	113906
Економія мінеральних добрив за рахунок оптимального їх використання (точне дозування, уникнення подвійного внесення), грн	42608
Економічний ефект від використання системи паралельного водіння, грн.	183044
Термін окупності, міс.	6

Джерело: розрахунки автора

Розрахунки показують, що термін окупності систем паралельного водіння при обробітку 500 га посівної площі становить 6 міс., тобто протягом одного операційного циклу, а економічний ефект дорівнює 366,09 грн./га.

Слід відмітити, що застосування систем паралельного водіння є економічно вигідними для сільськогосподарських підприємств, площа ріллі

яких перевищує 1000 га. Системи паралельного водіння виступають одним із інноваційних елементів ведення сільського господарства – точне землеробство.

Одним з напрямів підвищення прибутковості функціонування сільськогосподарського підприємства є застосування інноваційних ресурсоощадних технологій. Ресурсоощадна технологія сприяє зниженню витрат матеріальних і трудових ресурсів. Вона дає змогу за рахунок більшого використання біологічного потенціалу культури одержувати такий же урожай високої якості, як і при високовитратних технологіях.

Система нульового обробітку ґрунту (No-Till) – це система обробітку ґрунту, що передбачає збереження цілісної, недоторканою структури, залишення на полі стерні і мульчі з подрібнених рослинних залишків, прямих посів у прорізані сівалкою борозни [53].

Таблиця 3.10

Особливості використання та адаптування технології обробітку ґрунту «No-Till»

Переваги
<ul style="list-style-type: none"> – відсутність ущільнення ґрунту і поступове зменшення його щільності при тривалому застосуванні; – відсутність оранки і попереднього розпушування в технології зменшення механічного навантаження на ґрунт; – боротьба з ерозією; – накопичення органічних речовин; – зростання родючості ґрунту і підвищення врожайності сільськогосподарських культур; – зменшення витрат на обробіток ґрунту.
Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> – необхідність щорічного застосування гербіцидів; – необхідність подрібнення соломи та інших післяжнивних залишків, їх розкидання; – необхідність у новій техніці;
Проблеми в адаптуванні
<ul style="list-style-type: none"> – значні фінансові витрати на оновлення машинно-тракторного парку; – висока ймовірність засмічення земельних ділянок і потреба в контролі за бур'янами; – можлива затримка в появі сходів; – зростання потреби в азоті; – погіршення фосфорного живлення рослин; – збільшення витрат гербіцидів; – неефективність органічного удобрення.

Джерело: побудовано автором за даними [61]

Таким чином, головні переваги технології No-Till [53; 61; 16; 48]:

- Економія ресурсів (пального, добрив, витрат праці, часу, запасних частин, зниження амортизаційних витрат).
- Підвищення рентабельності сільського господарства (підвищення віддачі від вкладених у виробництво грошових коштів).
- Збереження і відновлення родючого шару ґрунту (поліпшення його хімічних, фізичних і біологічних якостей, збільшення вмісту органічної речовини в ґрунті).
- Зменшення або усунення ерозії ґрунту (немає необхідності витратити додаткові кошти на вирішення цієї проблеми).
- Екологічне управління бур'янами в посівах (управління бур'янами за допомогою правильно складених сівозмін, термінів посіву, сидератів).
- Підвищення зволоженості ґрунту (за рахунок повнішого накопичення і затримання вологи в ґрунті).
- Зниження залежності урожаю від погодних умов. У системі No-Till вплив погоди і клімату на ефективність рослинництва зведений до 20 %. Інші 80 % доводяться на технології та управління в сільському господарстві, об'єднані в одну систему.
- Збільшення врожайності культур (оскільки структура ґрунту постійно покращується, з часом використання технології No-Till дозволяє отримувати більш високу врожайність, ніж при традиційній технології).
- Поліпшення якості зерна (відновлюється родючий шар ґрунту, накопичуються поживні речовини, що призводить до поліпшення якості зерна).

Технологія при вирощуванні соняшнику за системою No-till включає наступні етапи:

- 1) збирання попередника. На комбайнах обов'язкова наявність засобів для подрібнення і розкидання соломи;
- 2) обробка гербіцидом після проростання бур'янів;
- 3) обробка гербіцидом весною при появі бур'янів, за 2 тижні до посіву соняшнику;
- 4) посів з внесенням повної норми добрив весною.

Таким чином, при виробництві насіння соняшнику за системою No-Till суттєво зростають витрати на обробку гербіцидами.

При виробництві соняшнику за ресурсозберігаючої системи землеробства у кооперативі Полтавського району, прямі витрати на оплату праці зменшуються на 37,5 %, прямі матеріальні витрати – на 11,3 %, у тому числі вартість пального і мастильних матеріалів – на 44,6 %, вартість мінеральних добрив – на 12,7 %, вартість решти матеріальних витрат – на 5,4 %, однак витрати на насіння збільшилися на 1,8 %, оскільки за даної технології схожість насіння дещо зменшується, що потребує вищих норм висіву. Враховуючи зменшення кількості техніки та використання широкозахватної техніки, витрати на амортизацію основних засобів зменшуються на 28,6 %.

В цілому виробничі витрати на 1 га посіву соняшнику зменшилися на 15,2 % і дорівнюють 14,03 тис. грн./га. Враховуючи зниження рівня урожайності соняшнику за ресурсозберігаючої системи землеробства у конверсійному періоді (30,0 ц/га) порівняно з інтенсивною (31,9 ц/га), виробнича собівартість зменшиться лише на 9,7 % до 467,69 грн./ц.

Отже, у структурі виробничих витрат за ресурсозберігаючої системи землеробства зменшується питома вага витрат на оплату праці, пальне, інші прямі та загальновиробничі витрати, при цьому зростає питома вага таких статей як вартість насіння та решти матеріальних витрат.

Визначимо показники економічної ефективності впровадження ресурсозберігаючої системи землеробства порівняно з інтенсивною за допомогою табл. 3.11.

Виходячи з даних, наведених у табл. 3.11, можна зазначити, що за рахунок впровадження технології No-Till системи землеробства у кооперативі при виробництві соняшнику, урожайність культури може бути дещо нижчою або такою ж як за інтенсивної технології. Однак економія витрат на оплаті праці, мінеральних добривах, пальному та техніці, решти матеріальних витрат забезпечує зниження виробничої собівартості насіння соняшнику на 9,7 %.

**Економічна ефективність впровадження технології No-Till при
виробництві соняшнику у кооперативі на 2023 р.**

Показники	2021 р. (Інтенсивне землеробство)	2023 р. (No-Till)
Урожайність, ц/га	31,9	30
Виробничі витрати, грн./га	16540,5	14030,8
Виробнича собівартість насіння, грн./ц	517,73	467,69
Повна собівартість насіння, грн./ц	556,61	506,58
Середня ціна реалізації насіння соняшнику, грн./ц	1617,03	1617,03
Валовий прибуток від реалізації продукції:		
на 1 га посіву, грн.	33878,22	33313,70
на 1 ц, грн.	1060,42	1110,46
Рівень рентабельності виробництва, %	190,5	219,2
Цінова конкурентоспроможність, %	65,6	68,7

Джерело: розрахунки автора

За рахунок зниження виробничої собівартості, повна собівартість реалізації насіння соняшнику зменшиться на 9,0 % і дорівнює 506,58 грн./ц. Впровадження ресурсозберігаючої технології при виробництві насіння соняшнику дозволить збільшити прибуток від реалізації на 1 ц на 4,7 % (1110,46 грн.), тоді як прибуток на 1 га дещо зменшився за рахунок зниження урожайності і становить 33,31 тис. грн. Відповідно рівень рентабельності виробництва зросте на 28,7 в.п., а рівень цінової конкурентоспроможності – на 3,1 в.п., що свідчить про ефективність даного заходу.

Обробка насіння сої певними групами мікроорганізмів дає приголомшливі результати: задовольняє потребу рослин в біологічному азоті, підсилює культуру рістрегулюючими речовинами, підвищує рівень її стресостійкості. Як наслідок – зменшення витрат на засоби захисту рослин (ЗЗР) і підвищення врожайності та збільшення прибутку.

Застосування інокулянтів під час вирощування сої забезпечує такий економічний ефект:

– зниження витрат на засоби захисту рослин та добрива мінімум на 10 – 15 %;

- підвищення врожайності на 5 – 10 %;
- стимуляція розвитку рослини, і як наслідок – повніша реалізація генетичного потенціалу культури.

Ефект від використання інокулянтів для сої ґрунтується на трьох чинниках: фіксація азоту з атмосфери; синтез рістстимулюючих речовин; індукування системної стійкості рослин до несприятливих умов вирощування.

Найзначнішим ефектом для сої є, звісно, фіксація азоту. Тобто саме від здатності рослин фіксувати цей макроелемент на 70 – 80 % залежить збільшення врожаю та економія ресурсів на його отримання. Інші фактори зазвичай до уваги не беруть.

ХайКот Супер Соя – сучасний високоефективний пре-інокулянт для обробки насіння сої у рідкій формуляції з екстендером, що подовжує строки застосування обробленого насіння.

Переваги препарату: забезпечує у 2 рази більше бактерій на насінину ніж конкурентні продукти; збільшує кількість утворених бульбочок та покращує фіксацію азоту; повністю розкриває потенціал рослини; максимальна гнучкість застосування протруєного насіння; економічна ефективність і надійність; забезпечує виживання бактерій на поверхні насінини до 90 днів; підвищення вмісту доступного азоту в ґрунті для наступної культури.

Розрахуємо економічний ефект застосування інокулянтів при вирощуванні сої у досліджуваному підприємстві (табл. 3.12).

Як свідчать дані табл. 3.12, обробка насіння сої інокулянтом ХайКот Супер сприяє підвищенню рівня урожайності культури на 11,0 % до 24,7 ц/га за рахунок акумуляції рослиною азоту в доступній формі завдяки підвищенню симбіотичного потенціалу рослини з бульбочковими бактеріями. Додаткові витрати на купівлю та обробку насіння сої інокулянтом окуповуються додатковою виручкою та економією добрив. Зокрема, економія добрив становить 115,08 тис. грн. (10,0 %), засобів захисту рослин – 47,52 % (15,0 %).

**Економічна ефективність обробки насіння сої інокулянтном
у кооперативі на 2023 р.**

Показники	2021 р.	2023 р. (план)
Посівна площа, га	386	386
Урожайність, ц/га	22,2	24,7
Валовий збір, ц	8586	9534,2
Потреба в посівному матеріалі, т	69,5	69,5
Норма витрат ХайКот Супер Соя + ХайКот Супер Екстендер BASF (стабілізатор прилипач), л/т посівного матеріалу	x	2,84
Ціна інокулянту та екстендеру, грн./л	x	3098,75
Додаткові витрати на придбання та обробку насіння інокулянтном, тис. грн.	x	641,5
Вартість мінеральних добрив, тис. грн.	1150,8	1035,72
Вартість засобів захисту рослин, тис. грн.	316,8	269,28
Виручка від реалізації продукції, тис. грн.	12518,83	13901,36
Додатковий валовий прибуток від реалізації сої, тис. грн.	x	903,67
Приріст валового рівня рентабельності, %	x	12,0

Джерело: розрахунки автора

Додатковий валовий прибуток від реалізації сої становить 903,67 тис. грн., а приріст валового рівня рентабельності – 12,0 в.п.

Підвищення ефективності галузі молочного скотарства досягають через оптимізацію її компонентів. Існує безліч чинників, що сприяють підвищенню прибутковості виробництва молока (генетика, обладнання, управління тощо), але головним із них є збереження якості силосованих кормів.

Важливими елементами процесу заготівлі кормів є: збирання врожаю в оптимальну фазу вегетації для забезпечення оптимальної засвоюваності клітковини, належне подрібнення для забезпечення оптимальної довжини частинок і якісної їх обробки, застосування інокулянту для забезпечення швидкого падіння рН, належне трамбування для недопущення проникнення кисню та належну герметизацію, щоб вода й повітря не проникли в корм. Втрачена поживність призводить або до зменшення виробництва молока, або до необхідності збільшити частку покупних кормів у раціоні.

Різниця між вагою корму, закладеного на зберігання, та силосу, що було використано для годівлі, називається угаром, або втратами ферментації. На молочних фермах втрати від угару зазвичай становлять від 5 до 25 %. Втрати відбуваються по всій масі силосу від скошування й до завершення процесу ферментації. Тому швидкість ферментації є критично важливою, і для її забезпечення треба застосовувати вискоєфективний силосний інокулянт [12].

За даними міжнародних випробувань, велика рогата худоба споживає більше сухої речовини із силосу, обробленого інокулянтами молочнокислих бактерій, у середньому на 1 – 2 кг порівняно з контролем (без обробки) [24].

Окрім збереження енергії в кукурудзяному силосі обробка силосним інокулянтом також зберігає додаткову кількість доступної для згодовування сухої речовини, що означає збільшену кількість днів годівлі силосом разом із підвищенням продуктивності тварин через високу якість корму.

Отже, ефективність застосування силосного інокулянта полягає в наступному:

- обробка силосними інокулянтами, зазвичай, зменшує втрати на 3 – 8 % залежно від якості та ефективності інокулянту;
- ефект збереження 50 кг/т, що досягається додаванням інокулянту, має цінність, еквівалентну вартості зерна кукурудзи;
- зберігає додаткову кількість сухої речовини (крохмаль, цукор), тобто енергетичну частину корму, має оптимальний склад органічних кислот і хорошу перетравність;
- низька вартість силосного інокулянту та вартості обробки (оптимальна доза становить 1 – 4 г/т);
- дозволяє заощадити на витратах концентрованих кормів;
- збільшення кількості днів годівлі силосом у зв'язку зі зменшенням втрат;
- підвищення продуктивності корів та молодняку великої рогатої худоби через високу якість корму. Прибавка молока може становити від 30

до 48 л на кожну згодвану тонну силосу, або від 0,7 до 2 л від корови на день [23].

Розрахуємо економічну ефективність обробки інокулянтом «СилакПро» (норма витрат – 10 г/т, вартість препарату 1500 грн./кг) кукурудзяного силосу для молочного скотарства у кооперативі (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Ефективність застосування силосного інокулянту в молочному скотарстві у кооперативі на 2023 р.

Показники	2021 р.	2023 р. (план)
Угар силосу, %	15	10
Обсяг силосу, який витрачений на годівлю корів, ц	37877	39203
Економія концентрованих кормів:		
кількість, ц	x	663
вартість, тис. грн.	x	272,2
Обсяг виробництва молока, ц	14981	15730
Дохід від реалізації молока, тис. грн.	13590,7	14270,2
Вартість силосного інокулянту «СилакПро», грн./т	x	15
Додаткові витрати на придбання та обробку силосним інокулянтом, тис. грн.	x	68,80
Економічний ефект від застосування силосного інокулянту, тис. грн.	x	882,89
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва молока, %	-3,2	3,6

Джерело: розрахунки автора

Як свідчать проведені розрахунки за рахунок застосування силосного інокулянту «СилакПро» втрати силосу зменшуються на 5 %, що дозволить збільшити обсяг згодваного силосу на 1326 ц (3,5 %), економія концентрованих кормів складе 663 ц або 272,2 тис. грн. За рахунок споживання більш якісних кормів обсяг виробництва молока збільшиться на 5 %, що забезпечить збільшення доходу від реалізації на 679,5 тис. грн. Додаткові витрати на придбання та обробку силосним інокулянтом у сумі 68,8 тис. грн. будуть компенсовані додатковими надходженнями, а економічний ефект становить 882,89 тис. грн., а приріст рентабельності – 6,8 в.п.

Одним з найважливіших напрямів підвищення сталого розвитку та підвищення прибутковості галузі свинарства є удосконалення раціонів годівлі тварин.

Застосування концентрату «Проглот» дає змогу скоротити витрати корму для свиней різних вікових груп від 0,04 корм. од. до 0,08 корм. од. на 1 кг приросту, що дозволяє зменшити виробничу собівартість продукції свинарства. Винахід відрізняє унікальний хімічний склад, який дозволяє сільськогосподарським тваринам швидше набирати масу [25].

«Проглот» містить до 48 % білка, 0,36 – кальцію, 1,38 – фосфору й 1,11 % метіоніну – незамінної амінокислоти, що входить до складу ферментів і майже всіх тканин. Високого вмісту білка досягнуто завдяки застосування унікальної нанотехнології обробки насіння соняшнику – низькотемпературної екстракції з максимальним видаленням лушпиння. У результаті щадної денатурації зберігається первинна структура білка і цілісність амінокислот. Завдяки новому методу низькотемпературної екстракції 90,6 % протеїну зберігається «живим». Одна з переваг соняшникового шроту полягає в тому, що він майже не містить так званих «антипоживних» речовин, а перетравність протеїну може сягати 78 – 80 % [57].

Таблиця 3.14

Економічна ефективність концентрату «Проглот» у м'ясному свинарстві у кооперативі на 2023 р.

Показники	2021 р.	2023 р. (план)
Поголів'я свиней, гол.	767	767
Середньодобовий приріст, г	422	450
Обсяги виробництва м'яса, ц	1182	1260
Виробничі витрати – всього, тис. грн.	4488,3	4141,6
у т. ч. витрати на корми	1733,6	1386,88
Додаткові витрати на заміну 14% сої в раціоні на концентрат «Проглот», тис. грн.	x	278,86
Виробнича собівартість м'яса свиней, грн./ц	3797,21	3508,85
Середня ціна реалізації, грн./ц	3401,60	3600,00
Валовий прибуток (збиток) від реалізації продукції, тис. грн.	-467,6	114,8
Валовий рівень рентабельності (збитковості) виробництва, %	-10,4	2,6

Джерело: розрахунки автора

Виходячи з даних, наведених у табл. 3.14 можна зазначити, що за рахунок заміни 14 % сої в раціоні годівлі свиней на концентрат «Проґлот», тривалість відгодівлі до 100 кг зменшиться на 2,41 днів, середньодобовий приріст становитиме 450 г. Застосування концентрату дозволить зменшити витрати на корми на 20,0 %, відповідно виробничі витрати скоротяться на 346,7 тис. грн. За рахунок скорочення витрат на корми, виробнича собівартість свинини зменшиться на 7,6 % і дорівнює 3508,85 грн./ц. Така незначна зміна обумовлена тим, що у структурі собівартості частка кормів є не такою суттєвою – 38,6 %. Підвищення середньої ціни реалізації до 3600 грн./ц та зниження виробничої собівартості, дозволяють отримати прибуток у розмірі 114,8 тис. грн. та рівень рентабельності – 2,6 %, тоді як у 2021 р. виробництво свинини характеризувалося збитковістю (10,4 %).

Висновки до 3 розділу

Нами узагальнені чинники підвищення прибутковості діяльності кооперативу Полтавського району, які можна об'єднати в наступні групи: виробничий; техніко-технологічний; соціальний; збутовий; організаційно-управлінський; фінансово-інвестиційний.

У роботі обґрунтовані наступні напрями підвищення прибутковості кооперативу:

- 1) впровадження системи управління дебіторською заборгованістю дозволить збільшити рівень рентабельності капіталу підприємства на 2,1 в.п.;
- 2) реалізація маркетингової програми та введення до штатного розпису посади фахівця з маркетингу дозволить підвищити рівень рентабельності продажу на 3,7 в.п.;
- 3) застосування систем паралельного водіння. Розрахунки показують, що термін окупності систем паралельного водіння при обробітку 500 га посівної площі становить 6 міс.;
- 4) за рахунок впровадження технології No-Till системи землеробства при виробництві соняшнику, економія витрат на оплаті праці,

мінеральних добривах, пальному та техніці, решти матеріальних витрат забезпечує зниження виробничої собівартості насіння соняшнику на 9,7 %;

5) обробка насіння сої певними групами мікроорганізмів дає позитивні результати: задовольняє потребу рослин в біологічному азоті, підсилює культуру рістрегулюючими речовинами, підвищує рівень її стресостійкості;

6) при застосуванні силосного інокулянту «СилакПро» втрати силосу зменшуються на 5 %, що дозволить збільшити обсяг згодованого силосу, економію концентрованих кормів та підвищення продуктивності молочного скотарства. Приріст рентабельності від реалізації даного напрямку становить 6,8 в.п.;

7) за рахунок заміни 14 % сої в раціоні годівлі свиней на концентрат «Проглот», тривалість відгодівлі до 100 кг зменшиться на 2,41 днів, середньодобовий приріст становитиме 450 г, витрати на корми зменшуються на 20,0 %, що дозволяє підвищити прибутковість галузі свинарства.

ВИСНОВКИ

Оскільки саме прибуток є формою доходу та стимулом підприємства для розвитку та розширення своєї діяльності, основні зусилля підприємства у рамках фінансово-господарській діяльності повинні бути спрямовані на підвищення прибутковості діяльності.

1. Дохід від реалізації продукції сільського господарства у кооперативі за 2017 – 2021 рр. збільшився на 54,0 % і становить 113827,9 тис. грн. При цьому слід відмітити, що таке зростання доходу стало можливим лише за рахунок зростання доходу по галузі рослинництва у 2,3 рази, тоді як дохід від реалізації продукції тваринництва зменшився на 41,9 %. У середньому за досліджуваний період у кооперативі у структурі доходу 43,2 % припадає на зернові та зернобобові культури, 30,5 % на технічні культури, 20,2 % на молоко, 6,1 % на дохід від тварин сільськогосподарських живих.

2. Вцілому прибуток від реалізації продукції рослинництва у кооперативі за 2017 – 2021 рр. зріс значно вищими темпами порівняно з доходом від реалізації у 3,7 рази і становить 39180,5 тис. грн. Цьому сприяло збільшення прибутку від реалізації кукурудзи на зерно, насіння соняшнику та зерна пшениці.

3. За 2017 – 2021 рр. галузь тваринництва є постійно збитковою у кооперативі, однак рівень збитковості зменшився на 45,7 %, а сума збитку становить 1868,8 тис. грн. У структурі збитку на вирощування великої рогатої худоби припадає 49,3 %, вирощування м'яса свиней – 28,3 % та молоко – 22,4 %.

4. Сукупні доходи кооперативу формуються лише за рахунок чистого доходу від операційної діяльності (реалізації продукції, товарів, робіт, послуг) – 99,0 %, тоді як на доходи від іншої операційної діяльності припадає лише 1,0 %. При цьому у підприємстві відсутні доходи від фінансової та інвестиційної діяльності.

5. Валовий прибуток підприємства за 2017 – 2021 рр. зріс у 6,1 рази і

становить 44310 тис. грн. або 35,9 % чистого доходу від реалізації продукції. У зв'язку з випереджаючим зростанням рівня доходів порівняно з операційними витратами у 2021 р. кооператив отримав прибуток від операційної діяльності в розмірі 29104 тис. грн., тоді як у 2017 р. підприємство отримало збиток від операційної діяльності у розмірі 906 тис. грн. Чистий фінансовий результат підприємства практично відповідає фінансовому результату від звичайної діяльності – 23303 тис. грн., що складає 18,9 % чистого доходу від реалізації та 52,6 % валового прибутку.

6. Вцілому прибутковість галузі рослинництва у кооперативі за досліджуваний період збільшилася на 36,3 в.п. і знаходиться на рівні 69,5 %, а рівень збитковості галузі тваринництва зменшилася на 0,5 в.п. і дорівнює 9,3 %. Найбільш прибутковим є виробництво та реалізація насіння соняшнику, кукурудза на зерно, пшениця та боби сої, найвищий рівень збитковості характерний для м'ясного скотарства.

7. У кооперативі спостерігається тенденція до підвищення показників, що характеризують прибутковість операційної, звичайної та у цілому господарської діяльності підприємства. Рентабельність господарської діяльності підприємства збільшилася на 27,5 в.п. і знаходиться на рівні 23,1 %, тобто на 1 грн. витрат господарської діяльності припадає 23 коп. чистого прибутку.

8. Позитивною тенденцією відзначаються і показники ефективності використання капіталу в цілому, у тому числі власного капіталу. Рентабельність капіталу збільшилася на 33,8 в.п., у тому числі власного капіталу – на 71,8 в.п. до 62,4 %.

На основі проведено аналізу обґрунтовані напрями підвищення прибутковості досліджуваного підприємства.

1. Проведено узагальнення чинників підвищення прибутковості діяльності кооперативу, які можна об'єднати в наступні групи: виробничий; техніко-технологічний; соціальний; збутовий; організаційно-управлінський; фінансово-інвестиційний.

2. Розрахункове прогнозне значення рентабельності господарської діяльності кооперативу на 2022 р. знаходиться на рівні 4,05 % за умови рівня рентабельності виробничих витрат 27,9 %, рентабельності продажу – 17,01 %, рентабельності капіталу – 4,27 %, однак при цьому слід враховувати і інші чинники, які мають вплив на результативний показник.

3. Відмічено, що недостатній обсяг фінансових ресурсів досліджуваного підприємства обумовлений високою вартістю позикових ресурсів, а також накопиченням дебіторської заборгованості. За рахунок зменшення суми та частки дебіторської заборгованості у підприємстві з 19,1 % до 8,0 %, тривалість обороту зменшиться на 26,7 днів, що забезпечить вивільнення коштів у сумі 9155 тис. грн. Управління дебіторською заборгованістю дозволить збільшити рівень рентабельності капіталу кооперативу на 2,1 в.п. і дорівнює 30,4 %.

4. Визначено, що ключовим фактором зростання фінансового результату є підвищення середніх цін реалізації продукції, однак у підприємстві відсутня належна збутова діяльність. Нами розроблено маркетингові стратегії для кожного елемента комплексу маркетингу (товар, ціна, збут та просування), а на основі них – засоби їх реалізації (тактика) у вигляді маркетингових програм. За рахунок реалізації маркетингової програми та введення посади фахівця додатковий валовий прибуток сільського господарства у кооперативі становить 9125,1 тис. грн., а рівень рентабельності продажу збільшиться на 3,7 в.п.

5. Використання систем паралельного водіння забезпечують економію добрив, засобів захисту рослин, насіння, та інших матеріальних затрат за рахунок зменшення ширини смуги подвійної обробки. Термін окупності систем паралельного водіння становить 6 міс.

6. За рахунок впровадження технології No-Till системи землеробства у кооперативі при виробництві соняшнику, урожайність культури може бути дещо нижчою або такою ж як за інтенсивної технології. Однак економія витрат на оплаті праці, мінеральних добривах, пальному та техніці, решти матеріальних витрат забезпечує зниження виробничої собівартості насіння

соняшнику на 9,7 %. Впровадження ресурсозберігаючої технології дозволить збільшити прибуток від реалізації на 1 ц на 4,7 % (1110,46 грн.), відповідно рівень рентабельності виробництва зросте на 28,7 в.п., а рівень цінової конкурентоспроможності – на 3,1 в.п.

7. Обробка насіння сої інокулянтами дозволяє задовольнити потребу рослин в біологічному азоті, підсилює культуру рістрегулюючими речовинами, підвищує рівень її стресостійкості. Додаткові витрати на купівлю та обробку насіння сої інокулянтом окуповуються додатковою виручкою та економією добрив. Додатковий валовий прибуток від реалізації сої становить 903,67 тис. грн., а приріст валового рівня рентабельності – 12,0 в.п.

8. За рахунок застосування силосного інокулянту «СилакПро» втрати силосу зменшуються на 5 %, що дозволить збільшити обсяг зготованого силосу, економію концентрованих кормів та збільшити обсяги виробництва молока. Додаткові витрати на придбання та обробку силосним інокулянтом у сумі 68,8 тис. грн. будуть компенсовані додатковими надходженнями, а економічний ефект становить 882,89 тис. грн., а приріст рентабельності – 6,8 в.п.

9. За рахунок заміни 14 % сої в раціоні годівлі свиней на концентрат «Проглот», тривалість відгодівлі до 100 кг зменшиться на 2,41 днів, середньодобовий приріст становитиме 450 г. Підвищення середньої ціни реалізації до 3600 грн./ц та зниження виробничої собівартості на 7,6 %, дозволяють отримати прибуток у розмірі 114,8 тис. грн. та рівень рентабельності – 2,6 %, тоді як у 2021 р. виробництво свинини характеризувалося збитковістю (10,4 %).

Розроблені напрями в операційній, фінансовій та збутовій діяльності підприємства забезпечують підвищення ефективності та прибутковості кооперативу Полтавського району.